

НАША КУЛЬТУРА

НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК
присвячений вивченню української культури
Головний редактор і видавець проф. д-р Іван Огієнко.

Адреса Редакції: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 т. 10, тел. 10-24-05. Кonto чекове ПКО ч. 5880. Рукописи для друку мусить бути написані на машині (або найвиразніше рукою). Зміна адреси 30 гр. — Передплата в краю: на рік 12 зл. (можна ратами), на півроку 6.50 зл., на четверть року 3.50 зл. За границею з Європою 15 зл., поза Європою 3 долари річно. Ціна примірника 1.25 зл., за границею 1.50 зл.

Рік III.

ЛЬВІВ, ТРАВЕНЬ 1937 Р.

Книжка 5 (25)

Бл. п.

ДОМІНІКА ОГІЄНКОВА,

що щиро й віддано допомагала мужеві своєму
творити Визвольну Казку.

РАЗ ДОБРОМ НАЛИТЕ СЕРЦЕ.

Світлій пам'яті Д. Д. Огієнкової.

Замість вінка на могильного.

I.

Перед самою своєю смертю моя покійна Дружина рішуче поставила мені питання, яке, видно, сильно її хвилювало: „Чи за 30 літ подружнього життя з тобою не була я тобі вірною помічницею у всіх твоїх працях? Може була тобі тільки жінкою? Чи може забути мене зараз, як вічний сон закріє зболілі очі мої?“ На це я відповів, що 30-літній культурний дорібок її, як моєї помічниці в усіх моїх працях і виданнях, надзвичайно великий і його я не тільки ніколи не забуду, але й публично розповім про нього. Виконуючи це своє приречення, й пишу оці рядки.

Домініка Данилівна Огієнкова (Литвинчукова) народилася в м. Брусилові Радомиського повіту на Київщині, 4 січня 1882-го року, цебто там, де народився два дні передтим і я, й була недалекою мною сусідкою. Батько її, Данило Литвинчук, походив із простого козацького роду, а мати, Акулина Францівна Жураківська, була з українізованої польської шляхтанки. Початкову освіту разом зо мною одержала Домініка в Брусилівській 5-тирічній школі, під досвідною рукою вчителя-українця Івана Сливки. Вчилися на рік старше від мене, тому закінчила школу 1895-го року. Отут у школі ми й спізналися вперше. Домініка Литвинчукова була першою ученицею в своїй класі, а я першим учнем у своїй, а що класи містилися тільки в двох покоях, то ми часто знаходилися разом, разом проробляли її одну роботу. Була надзвичайно гарна, співала розкішним сильним голосом і вирізнялася великими здібностями до науки, особливо величезною силою пам'яті. Йе злу пам'ять маю й я, але пам'яті Покійної я заздрив ціле своє спільне з нею життя. Завжди була підкреслено інтелігентна й лагідна.

Родина Литвинчуків була покrevнена з шляхетською родиною Григорія Василевича Барвінського, місцевого діака, приходька з Галичини з Тернопільщини (братья батька Д. Д. був оженений із старшою дощкою Барвінського, а сама Барвінська була хрещена маті Домініки). Барвінські сильно вирізнялися поміж місцевою людністю своєю великою національною українською свідомістю, а сам Григорій знов „Кобзаря“ напам'ять. Ось власне у цих Барвінських і викохалася Домініка, набралася української свідомості, і чи не від них набралася й багатьох рис свого характеру: лагідного поводження й сили своїх переконань.

Родина Жураківських, з якої походила мати Домініки, жила в Радомислі; це була досить заможна польська шляхетська родина, спочатку римо-католики, але всі українізувалися й перейшли на благочестіству (православну) віру. Домініка була пістункою цієї родини, тут її всі на руках носили й боготворили. Жураківські часто

приїжджали до Брусилова (конче чвіркою з дзвінками!) до своєї доньки, матері Домініки, її починалося гостювання на „широку ногу“, конче її з родиною Барвінських. Шевченка боготворили, її зараз пречитували (напам'ять) чи не цілого „Кобзаря“, а мала Домініка сильним своїм голосом вищівала یраці місця. Григорій Барвінський почад усе любив Гопту, а трохи захмілевши, починав спірку з „ляхами“ Жураківськими. Ті Христом-Богом клялися, що вони давно вже поукраїнилися, але це мало переконувало завзятого Гопту-Барвінського, і він хватав рогача й кидався на „ляхів“, а мала Домініка втікала па піч...

Це сильно впливало на національне виховання Домініки. Григорій Барвінський до глибини істоти своїх ненавидів „москалів“ і був переконаний український гетьманець-самостійник. Такою самою була й родина Данила Литвинчука, батька Домініки. Із цих родин не саме переконання сильно ширилося й по цілому закуткові. Ніколи не забуду однієї пригоди зного власного життя. Вергався раз я, малий хлопчик, з своєю матір'ю з лісу. День був душний, і я піти хотів до смерти. Під лісом жив баштанник-„москаль“ і я побіг до цього напитися. Передяканна мати моя спинила мене грізним окриком: „Не можна... борони тебе Боже... Та ж баштанник москаль“...

Батьки Домініки були досить заможні, дочка була в них тільки одна (був іще син Петро), яку вони гаряче кохали. Так виховувалась Домініка, всіма кохана й пещена, виховувалась головно на Шевченкові й його ідеях. Батько Домініки довгий час був церковним старостою, і дівчина не опускала ані однієї церковної відправи, і її розкішний голос завжди переповнював церкву. Глибоко релігійною посталась вона ціле життя своє.

З часом батьки Домініки досить збідніли, і вона стала вчителькою в сусіднім селі в церковно-приходській школі. Цілою молодою душою віддавалась дітям і сільській просвітній праці. Ціле село на руках носило свою вчительку. По тодішньому звичаю в церковних школах учителеві давали утримання натурою, — селяни за встановленою чергою приносили своїй учительці три рази денно поживу. І ось тоді вже зазначилася риса, така характерна для Домінії Даниловні из ціле її життя: вона, сама відмовляючи собі, годувала кількох єврейських дівчаток...

В 1900-му році я закінчив військову Фельдшерську Школу в Києві, а року 1901-го приїхав додому на місячну відпустку на травень місяць. Ось цього травня ми більше вийшли, покохалися, і уже не розходилися аж до смерті Покійної.

Домініка скоро переїхала до Києва, де й закінчила акушерську школу. Рвалась цілою молодою душою до вищої школи, але збіднілі батьки не могли її цього дати. На мій світогляд мала вона перша сильний і вирішальний вплив, — це вона мене зробила свідомим українцем. Незабаром, 11 червня 1907-го року, коли я був на остан-

ньому році Університету, ми побралися з Домінікою. А тепер не повного місяця бракувало до нашого 30-літнього подружнього життя.

II.

За 30 літ подружнього життя виробилось у Д. Д. багато таких рис, на які й хочу звернути тут належну увагу. Д. Д. мала свої стадії переконання па завдання жінки й на родину. Любила говорити, що родина — це мала держава; умійте належно збудувати родину, то вмітимете будувати й державу. Найперше завдання жінки — служити родині, й створити її такою, щоб усі члени її свідомо й віддано служили Батьківщині. Не добре, коли жінка вся відригається від родини. Але коли вона має хист і замилування до політичної партійної роботи — нехай працює. „Могий вмістити — да вмістить!“. Біда тільки в тім, що така жінка сильно відригається від родини, мало пильнує за її розвитком.

На супружжя Д. Д. дивилась, як на найбільше Боже таємство. Уважала, що жінка мусить злитись із своїм чоловіком ув одне неподільне гармонійне ціле. Любила покликуватись на Єв. Матв. 19. 4—6: „Той, хто створив споконвіку людей, створив їх чоловіком і жінкою. І сказав: „Покине тому чоловік батька й матір, і пристане до жінки своєї, — і стануть обом вони одним тілом“, тому немає вже двох, але одне тіло. Тож, що Бог спарував — людина нехай не розлучує“. Ось із такого світогляду самі собою випливали головні риси подружнього життя Д. Д.

Найперше — ціла віддалась родинному життю й вихованню дітей. Любила своїх дітей цілим матерім серцем. Нідосях організацій свідомо не належала. „Я там ніколи не зроблю стільки реального, правдивого, як у своїм домі. Хіба ж виховати здорову патріотичну свідому родину — це мала робота?“ звичайно говорила вона, знеохочена до дрібних сварок емігрантських громадських організацій.

Подруге, — ціле своє життя Д. Д. була вірною й високоцінною помічницею своєму чоловікові. „Невпинно служити своєму чоловікові“ було її гаслом. Заздрила всім вищу освіту. Коли в Києві повстал Вільний Український Університет, — вона одна з перших стала його пильною слухачкою, а пізніше, р. 1918-го, була перерахована й до числа дійсних студентів Українського Державного Університету в Києві. На жаль, бурхливе житту складалося так, що не дало Д. Д. здійснити цю мрію — закінчити Університета.

Д. Д. незвичайно багато читала й глибоко любила це читання, якому віддавала ввесь свій вільний час. Цим вона вловні надробила брак вищої школи. Як я вже згадував, мала надзвичайно сильну пам'ять: пам'ятала прочитане й пережите так, ніби це тільки що відбулося. Прикована тяжкою хворобою до ліжка, перечитувала рішуче все, що приходило до „Рідної Мови“ та „Нашої Культури“, а ввечері коротко реферувала мені все, гідне увати.

Усе це давало їй спроможність завжди працювати поруч зо мною. Ми здавна умовились, що всю „чорну“ роботу для моєї наукової праці пророблятимемо вона. А саме: вона списувала мені потрібний для праці матеріал, звичайно, за моїми вказівками, сортувала цей матеріал, часто переписувала готову працю. Я ціле життя збираю картотеку для мовознавчих праць, — і десятки тисяч карток до цієї

Гроб у Церкві.

Ліворуч стоять: Юрій, Іван, Лариса й Анатолій Огієнки.

каротеки й до моїх праць поспісувала мені Д. Д., і не тільки поспісувала, — вона ж і складала їх за алфавитом. Серед моїх праць є багато словників, — і тут поміч Д. Д. завжди була велика й корисна, бо вона готовила мені все до праці. Навіть минулого року, вже прикована тяжкою хворобою до ліжка, Д. Д. посортувала мені десятки тисяч карток для моєї нової, ще не друкованої праці: „Український літературний наголос“. Відірвати хворої Д. Д. від цієї праці ніяк не можна було: лежучи, з піднесеною головою, па грудях розкладала картки, тихо співаючи укохані пісні, а при тому сильно втомлюючись, але... „жінка мусить допомагати своєму чоловікові. Ти ж сам цілий день працюєш, і привчив мене до того. Нехай бачать діти, як працює їхня навіть хвора мати“... Я багато писав і видавав, але це тільки тому, що моя Помічниця завжди самовіддано допомагала мені. Ось тому вся та робота, яку я проробив за життя своє, це не тільки моя робота, але й робота Д. Д. Цим вона сильно заслужила перед рідною культурою.

Д. Д. якось легко вміла створити мені свою піжною рукою та чулим серцем пайкращі умовини для моєї культурної праці. Ніколи я ні про що не турбувався, — все потрібне для спокійної праці (можливо в емігрантських умовинах) вона мені робила. Пильнувала, щоб та праця нормально й успішно провадилася.

І взагалі, все, що тільки могла зробити в кожній моїй праці,

зажди любовно робила. Коректу зо мною читала всі 30 літ по-дружнього життя, багато займаючись цим іще й на смертному одрі...

Коли в кінці 1932-го року зачав я видавати „Рідну Мову“, а пізніше „Нашу Культуру“, Д. Д. віддано зайнялася адміністрацією цих видань і була мені тут щирою помічницею. Але тижда хвороба скоро відрвала її з цього культурного поля.

Є ще одна ділянка, де покійна багато служила мені. Це — рідна мова. Знала живу українську мову найдокладніше. Мову барвисту й чисту, а головне — наппа питома фразеологія була природна в її мові. Знала безконечне число приказок та казок, а ці останні розповідала справді живою мовою Київщини. Як подав я, ціле життя мала сильний, барвистий голос і кохалася в українських піснях. Найдосконаліше знала величезне число їх, знала їх річний уклад, і моя хата повна була цього співу все різних пісень, бо співала їх за народнім календарем. Вже хворою мріяла записати повний кодекс цих пісень за народнім календарем, як співає їх сам народ.

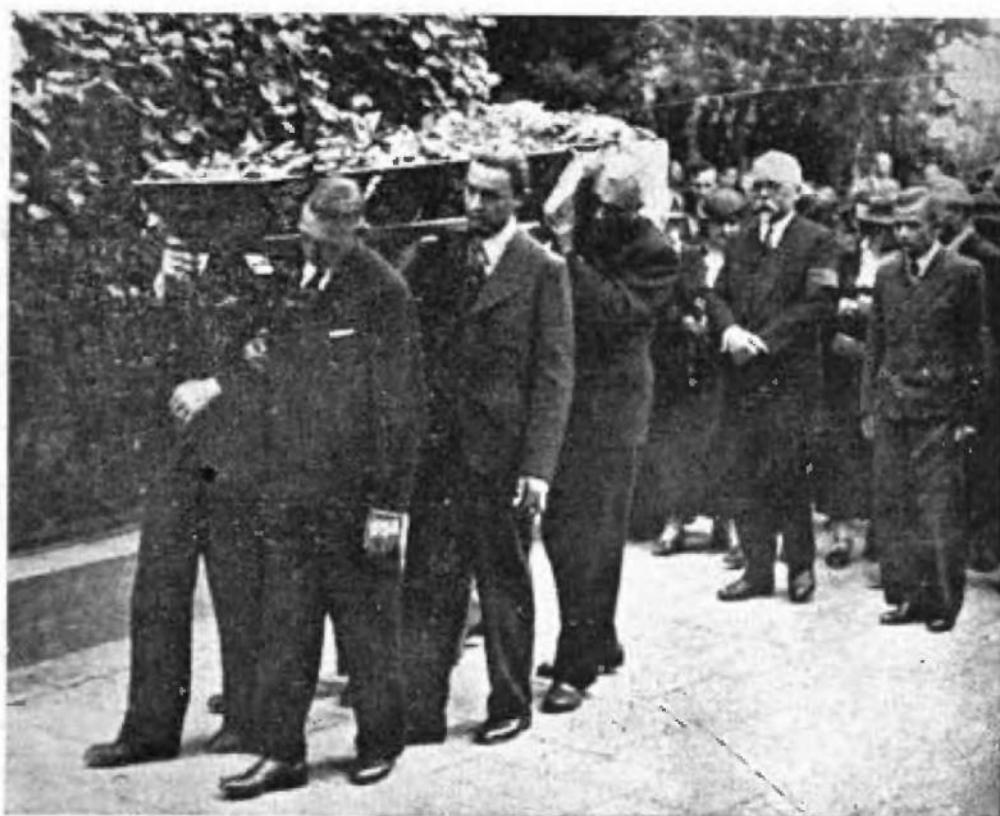
Ось-через усе це Покійна завжди була для мене живим словницем рідної мови, — словником найповнішим і найвірнішим. На кожне слово відразу давала кілька прикладів із пісень чи казок. Цим своїм глибоким знанням рідної мови Покійна сильно прислужилася моєму місячникові „Рідна Мова“.

III.

Покійна достойно допомагала своєму чоловікові й при його вубличній громадській службі. Зачинаючи з 1918-го року, я став Ректором Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету, а з 1919-го року — міністром Освіти й Ісповідань. Положення дружини чоловіка на таких посадах дуже відповідальнє й тяжке. Не було ж обіду без гостя чи гостей, — і то день-у-день. І Д. Д. створила щиру атмосферу державної самостійності в своєму домі, сполученої з атмосферою української сердечної гостинності. Не було українського міністра чи високого урядовця, який не побував би гостем у домі Д. Д. і якого б вона гостинно не приймала. Мінялися кабінети за кабінетами, а я все залишався на своїм високім пості, цебто Д. Д. все полишається „панею міністровою“ з її тяжкими й відповідальними обов'язками. Любили бувати в ней в домі всі професори, міністри, високі урядовці міністерства, члени Директорії, кілька раз С. Петлюра. В Кам'янці ректорське помешкання наше складалося з шести кімнат, і Д. Д. все дві кімнати відводила гостям. У нас довший чи коротший час мешкали: Член Директорії Ф. Швець, Прем'єр-Міністер Мазепа, Міністр Ол. Саліковський, товариш Міністра п. Ходориний, Міністер А. М. Лівицький, проф. Д. Дорошенко, його дружина Н. Дорошенкова, професорова З. Фещенко-Чопівська, проф. Маковєва, проф. В. Бідинов, проф. Л. Білецький і баг. ін., — і всіх їх треба було гідно прийняти. І день-у-день Д. Д. ходила коло цих гостей,

Завжди тиха й привітна, завжди за когось оступаючись чи за когось про щось просячи.

Для свого чоловіка робила все, що тільки можна було зробити, щоб полегчiti йому виконання його важких і відповідальних обов'язків. Пунктуальна була, як годинник, і від призначеного часу не від-

По дорозі до вічного впомення.

За гробом іде проф. Ів. Огієнко, ліворуч п'ятого мін. Ів. Коровицький, а ззаді — донька Леся. Гріб несе (насередині) старший син інж. Анатоль Огієнко, аспітент Варшавської Політехніки.

ступала апі на хвилю. Це впосилю порядок і в працю, і в життя, і це панувало в родині до її смерти.

Особливо тяжке було положення Д. Д. в Кам'янці-Подільському за 1918—1920 р.р. і як ректорової, і як міністрової. Центр українського життя пересунувся до Кам'янця, і прийоми в гостинному домі Д. Д. були щоденні. А з листопаду 1919-го року, коли Кам'янець-Подільський зайняли були поляки, положення пані міністрової Д. Д. (я тоді залишився в Кам'янці, як Головноуповноважений Міністер, а сам уряд покинув Кам'янець) стало аж занадто відповідальне. Високі польські чинники не ввійшли ще були в смак і курс справи, тому сильно оглядалися на українську владу, цебто на Головноуповноваженого. В мене відбувалися щоденні конференції на пекучі питання дня. І часто творилося дивне диво: конференція в офіційнім міністерськім кабінеті йшла якось тяжко, так ніби іхали немазаним возом по грудкуватій землі. А коли по цьому переходили до по-

мешкання приватного під теплі крила Д. Д. з її наймудрішою щиро-українською кухнею, гость розм'якав, хвалив українські звичаї, страви та запіканки, а в кінці — перерігувалось заново й зовсім добре те, що спочатку не клейлось... В цьому відношенні заслуги Д. Д. завжди були не малі.

Доля української справи сильно залякала тоді від керівника місцевої VII-ої польської армії генерала Йос. Крайовського. Це був неподатний старий, але дуже розумна людина. Конференції з ним гідбувалися в мене кілька раз тижнево, усе в справах важливих і гарячих. Якось вийшло, що генерал став постійним нашим гостем, а Д. Д. сердечно шанував. Старий любив попохати й попопити, любив затинну родинну обставу, інтелігентне серування стола, — і все це Д. Д. за свою звичкою спокійно й розсудливо робила йому. І старий м'як, заспокоювався, сипав комілменти пані міністровій і... дуже часто робив власне те, про що його прошено. Тут заслуги Д. Д. для нашої державної справи безсумнівні, а що її гріб не виривав якийсь почесний хрест заслуги Відродження Нації, то це пояснюю тільки розвалом нашої Держави.

Якось само собою встановилось, що Покійна у власному домі ніколи не говорила з гостями інакше, як тільки українською мовою. „Ти можеш говорити собі й по-польському, а я — Господина Дому, і гості мусять мене вшанувати бодай тим, щоб розуміти мою мозу“. І тільки поза столом часом дозволяла собі говорити й по-польському. Трималася гідно, а додержання українських звичаїв уважала за най-святіший свій обов'язок.

Покійна була гаряча українська патріотка, соборничка з пережопання, і завжди вміла свою патріотичність виявити в реальній роботі. Згадаю такий факт. Як відомо, військова влада — з наказу Міністра Б. Мінкевича — арештувала була в Кам'янці нашого Прем'єр-Міністра Ісака Мазепу, й оселила його, під відповідною сильною вартою, в мене в домі (останнє — вплив ген. Крайовського). Як я пізніше довідався, Д. Д. приготовила була Мазепі — втечу вікном... Болі я вияснив своїй дружині, що за це їй грозив, за законами військового часу, розгріл, вона спокійно відповіла мені:

— А хіба ж я боюся смерті? Чи ж не ти сам завжди говориш, що найвище щастя людини — покласти життя своє за рідний край?

А коли я вказав їй іще, що Прем'єр Мазепа аж зарадто соціяліст і мало підходить до нашого світогляду, вона різко мене обірвала:

— Я того знати не хочу: Мазепа — Голова ради українських міністрів, а цього для мене досить, щоб навіть життя віддати за те, щоб не дозволити арештувати його кожному, хто того хоче... Є ж яка честь в українців...

Другого дня арешту приїхав до мене офіцер, щоб забрати Іс. Мазепу на переслухання до мін. Мінкевича. Якраз застав він нас усіх за обідом. Офіцер поводився сухо, офіційно, демонстраційно вияв-

зяючи свою владу. З-за стола спокійно піднялася Пані Дому, і чимно запросила офіцера... до столу, на обід, вказуючи, що такий український звичай і він мусить вшанувати його...

Збентежений офіцер, що до цього часу навіть шапки не знімав, піккою мнеться, але таки сідає за стіл. А трохи заспокоївшись, зняв шаблю, повеселішив і став щебетати з панею міністровою, добре до того вишвши... За кавою Мазепа тішов перебратися в мою візитку, а офіцер вже казав нам, що це не арешт і що він попильнує Міністра Мазепу в найкоротшому часі вернути назад... І так і сталося: зо єсіма гонорами привіз Мазепу з поворотом, урочисто оголосив, що арешт з цього зняття, елегантно пощілав ручки пані міністрів — і від'їхав...

Не сила мені тут пригадати й перелічти всієї подібної „буденної“ праці Д. Д. Така праця зветься в нас буденною, приватною, й ніколи не доцінюється.. Думаю, що цим ми наносим своїм дружинам глибоку кризу... А взагалі, ролю жінки в державній роботі в нас звичайно не хотять знати. Це глибока помилка.

Гарячий активний патріотизм був повсякчасною ознакою Покійної. В цьому патріотизмі завжди йшла на жертви. Службою, а особливо своїми виданнями вдалося мені в Києві стати маючою людиною. Всі свої збереження держав я в Державному Банкові. 27 січня 1919-го р. — останній день моєго перебування в Києві; тоді ж я мав забрати з банку свої збереження. Але цілий день, як Міністер Освіти, я був переобтяжений пильним прийняттям голів окремих установ, і кожному давав чваківки, що робити надалі. Так я гропій із банку й не забрав, а пізніше забрали їх більшовики... Коли Д. Д. довідалась, що втрачено всі наші збереження, в ній не зирвалось ані звука протесту чи нарікання на мою необачність...

— Ти зробив так, як мусить зробити кожний чесний українець... — потішила мене...

В літі 1919-го року одне київське видавництво, через свого уповноваженого С. Є. Гаевського, закупило в мене всі мої підручники й науково-популярні праці за 7.500.000 карб. Усі ці гроші я негайно склав до Українбанку, на руки директора його П. Відібіди. Чутка праце зараз пішла по Кам'янці. Українські гроші падали тоді в ціні, і до мене через якийсь час явився Хаїм Нейсатій, що меблював Університета й добре ставився до мене. Вказавши, що українські гроші сильно падають, запропонував мені обміняти всю мою готівку на іужоземну валюту.

Присутня Покійниця без задуму й рішуче запротестувала:

— Українському Міністрству не пристало збувати своїх рідних грошей. Про виміну грошей відразу довідається цілий Кам'янець, а це викличе грошову паніку, бо ж то сам Міністер збуває свої гроші...

І нічого ми не зміяли, а потому пішли на еміграцію більші сідних, пішли на нужду та на поневіряння... Але ніколи Покійна ані

слівцем не згадала про ту втрачену можливість стати людьми багатими... Бо вміла бути патріоткою на ділі.

Глибока патріотка, Покійна тримала цілий дім свій у такому ж патріотизмі. Коли по судовім процесі з приводу замордування Симона Петлюри вернулися наші свідки, а жid Шварцбарт, убивник Петлюри, вийшов із суду спокійно, Покійна з глибоким обуренням і слізми скрикула:

— Українці чести не знають...

IV.

Щира добрість була основною природньою рисою Покійної. Особливо це виявилось у Кам'яниці-Подільському, де за 1918—1920 р. вона багато раз показала своє чule серце. Завжди нагадувала жіні про обов'язок допомагати незаможним студентам, і сама багато їм допомагала. Студенти знали це, й часто вдавалися до неї, щоб заступилася за них перед Ректором чи Міністром. І завжди її заступництво давало добре наслідки.

На великий 1920 р., 11-го квітня, все галицьке студентство разговлялося в актовій залі Університету. На ці разговори я, як Головноуповноважений Міністер, видав студентству 200.000 карб. Д. Д. багато допомагала, щоб ці разговори вийшли якнайвеличніші, воля ж упрощувала мене не скупитися на кошти, через що студенти разговлялися аж два дні...

Галицькій еміграції Д. Д. завжди допомагала. Ніколи не забуду такого випадку. Десять зимою 1919-го року, прийшовши додому па обід, я застав гостя, — греко-католицького священика з Галичини. Виявилось, що священик під пірваною реверандою нічого не мав... Д. Д. вказала мені, що таких священиків є більше, а це не робить нам чести... Звичайно, священик був задоволений і зодягнений, а при Міністерстві Ісповідань незабаром повстал окремий відділ, що опікувався допомогою греко-католицьким священикам-емігрантам. На чолі рідділу став о. Іващук.

Свою ширу доброту до студентів виявляла Д. Д. не раз і па еміграції, в Варшаві, заступаючись за студентів богословів.

Взагалі, Покійна мала глибоко чule серце. Як я згадував, Покійна читала всю прислану для „Рідної Мови“ й „Нашої Культури“ літературу. Бачила вона, як па мене руйнуюче впливають безпідставні, організовані з Варшави, напади в пресі, а тому... ховала її палила часописи з цими нападами... Відомого нападу „Діла“, напр., я так і досі не читав, бо довідався про цього пізно, а Покійна його своєчасно спалила... Відомі брутальні напади журналу „Назустріч“ якперше тяжко ранили її чule серце, і вона його палила...

Зате глибокою радістю світилося її зболіле й змучене чоло, коли десь вичитувала щось добре про наші видання чи про її невтомного робітника, як звали мене.

V.

Терпеливість Покійної переходила всякі людські границі. Терпеливість, сполучена завжди з добрим гумором і бадьорістю. Школяри не кинула мене в еміграції. покірно й достойно несучи тяжку долю жінки-емігрантки. Коли в 1923-му році опинився я в м. Винниках біля Львова, без усіх засобів до існування, то власне вона

Останнє прощання перед опущенням гробу до могили.

Перед гробом син Апатоль, праворуч його сестра Леся, поміж ними ззаді — батько.

міцно підтримала мене на дусі, закликаючи тільки більше працювати, а все інше — додається. Сама працювала тяжко, за трох, не жаючи сил своїх, про одне тільки клопочувчись, що вогка хата занадто пойдала наші сили. Але завжди була терпелива, розсудна, — і ніколи від неї нечув я жадібінкої скарги... Що тяжче було наше життя, то лагіднішою ставала Вона до мене.

В емігрантських блуканнях моїх постійно виявляла Д. Д. найбільшу терпеливість, ніколи нічого не жадаючи для себе особисто. „Аби но дітям вистачило, а я якось обійдусь”... Одягалась на еміграції завжди більш як скромно, — і тут так само ніколи нічого не вимагала... Була класичним втіленням терпеливості, сумуючи тільки про долю дітей та про країні умовини праці для свого чоловіка.

Надійшов критичний 1932-й рік. З вересня я дістав завідомлення, що з 1 жовтня Міністерство надалі контракту зо мною не має наміру продовжити. Це було, що я втратив катедру в Університеті й застався безробітний. Стан був надзвичайно грізний, бо прожити без заробітку в чужому місті зовсім не легко. Але Д. Д. не впала на дусі, її міцним своїм словом підтримала чоловіка. Загрівала його до праці,

вірячи, що вихід знайдеться. Ті „приятелі“, що довели до втрати кафедри, відкрито тріумфували й погрожували мені ще й висилкою за межі Польщі. Чекали моє заломлення й поклонення їм. Але цього не сталося, хоч власне ці „приятелі“ й довели до смерті мою Дружину... Та її Вона не зігнулася, але... зломилася...

Вона зараз же відправила служницю й всю домову роботу провадила сама, завжди спокійна й духом міцна. А тут незабаром і допомога просто „звалилася з неба“ — маленька праця з доручення Того Єдиного, що побачив недолю мою, — митрополита Андрія Шептицького...

Д. Д. започаткована працювала, — й скоро підірвала своє здоров'я... Стала сильно хворіти, завжди ховаючи свою хворобу, щоб не бинтувати мене в розніч... Хovalася, аж поки буквально не звалилася з підлоги... Завіз Хвору до шпиталю св. Лазаря в Варшаві, і там 10 березня 1934 р. вирізали її ліву нирку... Гістологічно-патологічна аналіза показала, що нирку з її рак (hurergenergava genis). Таємно лікар мене попередив, що треба чекати перекиду рака на інше місце, а від того — смерті... Д. Д. почувала все гірше, а 1 січня 1936-го року звалилася зневу, — виявилося, що рак перекинувся — на хребет. Пішли нелюдські муки, а жодного рятунку не було... По цьому Д. Д. пролежала в ліжку, не встаючи 17 місяців, терплячи наворотами жахливі болі... Але — віколя не застогнала не тільки при дітих своїх, але й при лікареві (Д-р Ю. Липа), та той добре розпізнавав біль по очах: „Очі говорять про нелюдський біль, а уста пробують лагідно усміхнутись“, як казав доктор... Коли лежала вдома, робила надлюдські зусилля, щоб нікому не перешкоджати й не показати свого болю; коли була в шпиталі, завжди, при відвідах, надлюдськими зусиллями маскувала свою хворобу, й діти верталися задоволені, бо „мама видужує“... І піхота віколя не почув її стону, хоч болі вбивали її так, що рухнулись не могла...

Одні тільки раз при мені Покійна зрадила була свою надлюдську терпеливість. Сидів я коло ложа її в останніх дних її життя. Почала сильно скаржитися й нарікати на ціле інтелігентське життя єю всією його облудою, з вічною зграбою нерозбірливих ворогів або вдаваних приятелів. Село й природу любила над усе, бо викохалася в них. „А місто мене мучить, як могила. Люди бездушні, лицемери... Не знаєш, хто твій приятель, а хто ворог... Кого найбільше поважала, відвернулась від нас, зубожілах, а тепер і не відвідають... Наші селяни чепіші, як ці вані бездушні інтелігенти“...

„Від усього ми з тобою відмовилися, все віддали на культурну працю даному народу. А до чого доробилися? Що більше ми працювали, то більше на нас нападали рідні „Діла“ та „Назустріч“... Тяжко було жити серед ворогів та зліднів, а ще тяжче вмирати й лишати тебе самого на наругу та знищання“...

І тихо-тихо знесилено заспівала:

Чи я в лузі не каліна буда,
 Чи я в батька не дитина буда?
 Взяли мене, поломали,
 Та в пучечки пов'язали, —
 Така доля моя...

Дні Д. Д. були пораховані. Знала це добре, знає і я, але все єміло маскувало від дітей своїх... Від 8 квітня перестала їсти, бо вимети не давали можливості навіть до уст узяти чогось, — стали годувати штучними вливаннями, хвора танула з дня на день на очах... В середу 19 мая вартував біля хворої з самого ранку я. Хвора все впадала в сон, але не тратила ані притомності, ані пам'яті. Порадившись з лікарем, переконався, що приходять останні години... На всі мої питання Вона свідомо відповідала, але все просила не заважати їй спати... Переконавшись у грізному стані хворої, я викликав всіх дітей своїх до шпиталю. Хвора з ними привіталась, але просила не говорити до неї, бо сильно хоче спати... Поклада високоху руку свою на коліна коханої доні, а голову схилила з подушки — і спала та спала тихо-тихесенько... Потім доню змінив я, але хвора міцно спала... Її уже більше не прокинулась... О годині 18-їй мін. 15 перестало битись серце й Хвора заснула навіки на руках своєї улюбленої родини, якій служила все своє життя... Вираз глибокого спокійного сну так і застиг на зображеному обличчі Покійної...

V.

Умираючи, покійна найбільше сумувала про дальну долю своїх укоханих дітей та свого мужа. Власні терпіння відсувала далеко на таємній план. Але перед суму за матеріальну долю дітей брав верх сум за їх національну міць. „Духом невидимим пробуватиму завжди з вами, і все вам прошу, але не прощу вам найменшої національної зради... Усі ви мусите любити обездолену й почвртовану Україну над усе“...

Не вдовольнилась нашою присягою, що всі ми це виконаємо. Склала, чи вірніш — подиктувала свою Духівницю, яку Й підписала в присутності чотирьох свідків. Подаю деякі уривки з цієї Духівниці:

„До мужа й дітей моїх мое останнє слово.

Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа.

Я, нижепідписана, Домініка Данилівна Огієнкова, дружина професора Івана Огієнка, стоючи на Божій дорозі, щоб піти на Суд Найвищого Судді, при повній пам'яті й цілій свідомості, завіщаю своєму мужові й дітям своїм оцю останню волю свою.

1. Мужові моєму Іванові Огієнкові найперше завіщаю щиро кохати негасимою батьківською любов'ю всіх своїх дітей...
2. ...Але не дозволяю мужові своему оженитися з чужиною.
3. Цілий вік свій я сердечно віддаю своему мужові, щиро

й вірно допомагаючи йому в його повсякчасній праці на користь зневажленого Українського Народу. Завіщаю своєму мужові й решту віку свого віддати виключно на гарячу й віддану службу своєму Українському Народові. Завіщаю йому, щоб він і далі, аж до кінця віку свого, позостався вірний своїм безкомпромісним патріотичним та національним переконанням, хоч би за це йому довелося так само тяжко зерпіти, як він досі терпів. Стоючи перед престолом Найвищого, я буду ревно й невинно молити про полегчення йому цієї тернистої дороги та про здійснення його національних бажань.

4. Усім своїм дітям, яких я ціле життя своє палко кохала та по-матерньому виховувала, — Анатолію, Юрію та Ларисі завіщаю, щоб вони ціле життя своє щиро, палко й віддано кохали батька свого. Пам'ятайте, що окремі члени родини тільки тоді матимуть правдиве щастя, коли буде між ними повний спокій та віддава любов. Як не будете ви щиро й віддано любити батька свого, як голову нашого роду, то сумління ваше не буде чисте й спокійне ціле життя ваше, і від своїх власних дітей не дочекаєтесь ви лішого ставлення.

6. Пункт 5-й цієї моєї Духівниці внесений сюди тільки тому, що муж мій, Іван Огієнко, через свої безкомпромісні національні переконання й поступовани, позостався без усякого забезпечення на старість...

7. ...Синам моїм женитися з чужинками, а доньці моїй виходити заміж за чужинця, — свого благословення я рішуче не даю.

9. Завіщаю всім своїм дітям, Анатолію, Юрію та Лесі, ціле своє життя добре й ясно пам'ятати про своє українське походження та про свої національні обов'язки до своєї обездоленої Батьківщини — України. Нехай вам буде взірцем для цього ваш батько, що ціле життя своє сильно терпів від своїх і чужих за свої безкомпромісні національні переконання й поступовани. А коли Бог дасть вам дочекатися діток своїх, виховайте їх національно так само, як ми виховували вас.

12. ...Усім тим, що спричинилися до втрати моїм мужем катедри в Варшавському Університеті, а тим самим до моєї хвороби й смерти, по-християнському щиро прощаю, — нехай судить їх за це Сам Господь Справедливий.

Нехай оця остання воля моя буде вам усім завжди в пам'яті. Нехай вона світить вам провідною зорею в цім вашім житті. Духом невидимим я буду певідступно з вами. Амінь.

Варшавський Шпиталь Дитятка Ісуса. 26-го квітня 1937 року.
Домінікія Огієнкова".

Духівницю підписано в присутності чотирьох свідків. Підписи свідків.

VI.

Уважаю за конче потрібне подати тут і голоси сторонніх осіб, що знали Покійну й поважали її за її риси характеру й життя. Ці свідоцства сторонніх осіб добре схарактеризують нам найголовніші прикмети характеру Покійної.

Глибокий український патріотизм Покійної просто бив ув очі, і його легко запримічували в Ній навіть чужинці. Так, у кінці 1922-го року і на початку р. 1923-го гостив у нас у Винниках Адміністратор Української Православної Церкви в Канаді о. С. Савчук, і ось він написав про Д. Д. таке (див. „Православний Вістник“ 1925 р. ч. 12,

Вічний сон.

з приводу моого 20 л.-го ювілею наукової праці): „Коли я маю які милі спомини з моого короткого побуту в Галичині, то вони тісно в'язнуться з особою проф. Огієнка та його тихою, гостинною, привітною й цілим серцем віддаюю траці її мужа, дружиною, якій, я певний, належиться велике признання за ті великі здобутки для українського народу й його Церкви, які шанований ювілят своєю працею придбав. Гаряча патріотка, в життєвих вимогах вирозуміла, шановна Домна Данилівна нераз зносила з трьома діточками, поза межами Рідного Краю, голод і холод у повному значенні того слова, щоб тільки дати ємогу мужеві видати друком яку працю, що мала принести користь не їм самим, тільки рідному народові й Церкві. Тяжкі матеріальні складні переживали шанований ювілят і його дружина, коли я познайомився з чими (не кращі мабуть і тепер), але я не чув від них ані одного слова скарги, не доглянув ані зерна зневіри чи зношочоти. Заважив я хіба тільки одну тугу за Рідним Краєм, на саму згадку якого вони відверталися віді міні, щоб не зрадити своїх сліз. На початку моого зпайомства з ними я нераз запитував себе, що помагає їм весті з такою відвагою й витривалістю той хрест, який люта доля на них наложила, яка сила помагає їм зносити їх надмірні терпіння? І я вкінці зрозумів, що силою тісю була їх безмірида любов до Рідного Краю й непохитна віра в його кращу будучину“.

Проф. Дм. Дорошенко в своїй відомій праці: „Мої спомини про ведавнє минуле“, Львів, 1924 р., частина IV, три рази згадує про

Покійну. „Мене гостинно прийняла до себе родина ректора університету проф. Огієнка, уступивши в своїм помешканні дуже гарну й теплу кімнату. Завдяки цьому я позбувся великого клопоту щодо хати й скоро міг приступити до ознайомлення з університетськими справами й до підготовки до читання лекцій. В цій кімнаті я й прожив уесь час моє пробування в Кам'янці. Мушу зазначити, що проф. Огієнко не схотів брати з мене ніякої плати за кімнату, мотивуючи тим, що це помешкання казенне, сам він за п'ого не платить і тому не може здавати в найми, а приймає мене до себе, як доброго знаючого й колегу. Взагалі, та сердечна прихильність і тепло відношення, яке я зустрів у гостиннім домі Огієнків, дуже скрасили мені життя в чужому місті, серед невеселих обставин і настроїв“, (ст. 9).

Д. Д. допомагала Д. Дорошenkovi втікати з Кам'янця перед більшовиками: „... я розповів пані Огієнкові, що сьогодні увечері я маю „зникнути“. Щоб не робити алярму, я буду на академії (в честь Шевченка), прочитаю свій реферат, тоді потихеньку покину залю, піду до дому, передягнусь і почимчикую в дорогу. Настав вечір. Мої колеги читали довше, піж я міркував, зоставалось мало часу, і я дуже хвилювався, що не встигну. Та ось настало моя черга. Дуже послішаючи її скорочуючи, прочитав я свого реферата й потихеньку зник з залі. Вдома передягся в високі чоботи (доводилося відступати походним маршем — пішки), взяв торбинку з необхідними речами, добра Домна Данилівна (дружина проф. Огієнка) поклали мені туди харчів на дорогу, я попрощався з нею і тихенько, через вихід на бічну вулицю побірів величезною й темною площею до будинку жіночої гімназії“ (ст. 29. Звідти мав рушити відділ галицького війська, з яким Д. Дорошenko думав разом вийти з Кам'янця).

Але втікти не вдалось, і Дорошenko повернувся додому: „Пізно лиоті збудив я здивовану господиню (Д. Д. Огієнкову), що сама мусіла відчинити двері, бо не було на той час прислуги, і коротко пояснив їй, чому мені доводиться залишитися. Більш нікому я тоді про це не розповідав“ (ст. 31).

Велику скромність Покійної дуже влучно й тепло схарактеризував у „Ділі“ (ч. 111 за 23. V.) о. Протоієрей Петро Табінський такими словами: „Пошта прислала мені сумне повідомлення: »По довгих і тяжких терпіннях 19. травня ц. р. упокоїлася в Бозі Домініка Огієнкова«.

З щирим жалем скилаю голову, а думкою лину в минуле, — те минуле, що пині видається Казкою...

...Березень 1920 р. у Кам'янці Подільськім Міським Театр, де відбувається вроčиста академія в роковини Тарасової смерті, перевнепий пубlicoю. Розглядаю присутніх: на обличчях їх — повага, свідомість своєї високої гідності, певність, що вони „зробили честь академії своєю присутністю“...

— „Подивітесь на п. Огієнкову“ — каже мені мій сусід, проф.

Столярів. — „Жінка ректора Університету й Головноуповаженого Уряду... Інша зразу дала б усім це відчути, а вона — скромна, тактова, і одним рухом це видає свого положення... Зразу видно великий такт, правдиву шляхетність і культуру духа“.

Два роки пізніше. Відвідую п-во Огієнків у Винниках. Високодостойна Пані вся ввійшла в турботи над родиною й домом. Всюди слід

Місце вічного впомення Домініки Огієнкової.

Її пильного ока, її дбайливости й заходів створити в тяжких емігрантських умовах такі обставини, щоб муж міг цілковито віддатися своїй науковій праці, щоб ніхто й ніщо не перешкоджувало йому. Такі ж заходи й для дітей. Всюди дас собі раду сама.

Ще десять літ пізніше. Знову я в п-ва Огієнків, знову свідком тієї самої праці, тієї ж самопосвяти. — „Скажіть, пан-отче“ — звертається до мене Високодостойна Пані: „Чи настануть кращі часи? Тяжко... З трудом даю собі раду — а в Варшаві й простори великі, й помешкання високе та й літа вже не ті“... Розумію Добродійку,

є сумно мені, що не вмію її потішити. Навпаки, кажу отверто: „Ні, Пані! Ті, що бажають бути вірними ідеалові, жуть бути приготовані до гіршого“... — „Власне й я так думаю“ — відповіла мені бесідниця.

Класична культура переказала історії оповідання про шляхетну римлянку, що в часах суспільної кризи вирізнялася від товаришок тим, що цілу свою увагу й цілу потіху зосередила на своїх дітях. Біорівнюю ті дві жіночі постаті й питаю себе: Чи не вища з них та, що в часах національної кризи не тільки цілу потіху знаходила в своїй родині, але теж з цілою самопосвятою віддавалася праці для неї, і в цій праці скінчила своє життя?

Так, безперечно вища — і хай буде вічною її пам'ять!

Львів, 22. V. 1937“.

О. Петро Табінський.

Подам тепер уривки з тих теплих листів моїх знайомих, що поспівали потішити мене в великому смуткові. Подаю тільки те, що стосується до характеристики Покійної, і то тільки з деяких листів перших днів.

„Прийміть вислови мого найсердечнішого співчуття та побажання міцності й гарту духа та тіла для перенесення цього горя. Знаємо всі, скільки Україна має завдячувати Вашій Дружині-Товарищеві за всі велетенські висліді наукової та суспільної Вашої праці для добра нашої Великої Батьківщини“. Вишнічі, 22. V. 1937. Д-р Т. Олесіюк.

„Прохаю прийняти від мене й моєї родини вислови найширішого співчуття з приводу смерті Вашої Дружини. Ми добре розуміємо, яка це велика й болюча втрата для Вас, тим більше, що всім відомо, що Ваша Покійна бл. п. Дружина була людиною ідейною й характерною, та щирою помічницею у Вашій тяжкій науковій та видавничій праці“. Перемишль, 23. V. 1937 р. Проф. д-р Евген Грицаць.

„Господь Милосердний відібрав від Вас найвірнішого Вашого друга, який сміливо йшов разом із Вами по тернистих шляхах Вашого життя. Так і стільки працювати для науки й рідного попевленого краю Ви могли, лише маючи підтримку з боку Того, хто відійшов від Вас тілом, а душою назавжди залишився з Вами“. Луцьке, 22. V. 1937. Протопресвітер о. П. Пашевський.

„Прошу прийняти від моєї родини глибоке співчуття з приводу передвчасної смерті Вашої Дружини Добродійки, яка ціле життя була Вам Помічницею і щирим Приятелем у добру й злу годину“. Перемишль, 22. V. 1937. Проф. Л. Бачинський.

„Глибоко зворушений Вашою втратою, прохаю прийняти вислови щирого співчуття. Нехай потіхою будуть для Вас ті заслуги, що їх положили Ви, Пане Ректоре, в дружиній співпраці го своєю Дружиною для Української Нації“. 25. V. 1937. Проф. Н. Кривоносюк.

„Примо Вас прийняти вислів нашого широго співчуття в хвилину втрати найдорожчої людини й певтомної поміщиці в Вашій цінній праці на користь українського народу, науки й культури“. Прага, 25. V. 1937. Арк. Животко, Ол. Чернова.

„Най буде для Вас і дітей вгіхю, що Покійна користала з великої пошани цілого українського громадянства, яке болюче відчуло її смерть“. Кельці, 23. V. 1937. Проф. Х. М. Лебідь - Юрчик.

„Знаю Вас і високо ціню Вашу велетенську працю для культурного підйому Українського Народу. В тій праці є велика пайка Покійниці. Вона дала змогу Вам розгорнати ту працю, — давати берлинни свого великого духа нашому обездоленому Народові, серед несприятливих відносин“. Белз, 23. V. 1937. Адвокат д-р Іаля Саза Губ.

„Ваша Достойна Пані своєю скромністю, гідністю й гостинністю привокувала до себе всіх, що мали щастя знайтися в Вашому домі“. Львів, 24. V. 1937. Проф. д-р К. Студицький.

„Для мене до кінця моого життя пам'ять покійної Домни Даїловни зістанеться променіти, як пайвищій взір усіх чеснот української жінки“. Отвоцьк, 25. V. 1937. Інж. Дмитро Нестеренко.

Вашу Дружину мав я щастя бачити тільки раз у житті, і тільки раз говорити з Нію, але той один раз вистачав, щоб відчути її прекрасну душу й високо цінити й шанувати її“. 27. V. 1937. Львів, Проф. М. Тершаковець.

„Měl jsem osobně příležitost a čest poznati Jeji vzácnou povahu, Jeji porozumění pro Vasi vědeckou práci a pro potřeby ukrajinského národa, a proto chápnu velikost ztráty, která Vás a Vaši rodinu stihla Jejim odchodem“.

Прага, 26. V. 1937. Prof. Dr. Jos. Kurz.

„Втратили Ви, П. Професоре, укохану Дружину — правдиву Приятельку й Помішницю в тяжкій праці для України. Втратили діти дорогу Матір, що заступала їм на чужині рідну Батьківщину. А разом із Вами й Вашою родиною й ми — свідоме українське суспільство, на чужині суще, — втратило в Небіжчиці велику Натрієтку-Українку, зразкову Жінку-Матір, тиху, скромну й просту в своїй активній праці, що в найтяжчих умовинах на чужині, свідома великих завдань та обов'язку, вміла нести тяжкого хреста жінки-українки... Тяжка втрата Вашої родини є втратою всього свідомого активного українського суспільства, що разом з Вами переживає глибокий жаль і смуток“. Генерал-хорунжий Андрій Вовк.

VIII.

Покійна завіщала, щоб не робити їй вінків на труні від родини й не витрачатися на її похорон. „Ліпше видаси щось на дітей своїх, бо ж їм це тепер так потрібно!“ Вбого жила, велично й тихо замерла, велично й вбого поховали Ту, що ціле наше Визволення го-

ріла й працювала вкуні з своїм чоловіком, як його найперша помічниця на користь Батьківщини... Вбога соснова труна, вбоге вображення, — тільки в квітках гріб потонав. Лежала в гробі маєстатично велична, з виразом глибокого спокійного сну, — без найменшої тіні того жахливого болю, від якого передчасно загинула...

О першій годині в четвер, по короткій літії, тіло перевезли до Церкви при Вольському Православному Кладовищі, де й відправлено першого жалібного Паастаса.

В п'ятницю 21-го травня першого Паастаса відслужив в со-служенні духовенства митрополит Діонисій. Він же поклав на гроба величного хреста з жовто-блакитних рож (на лентах: „Від митрополита Діонісія“). Від години 9-ої до 11-ої архим. Палладій правив жалібну Службу Божу й Паастаса.

Похорон розпочався величиною Відправою о год. 5-ій пополудні. Правив о. архим. Палладій (Відібіда-Руденко) з численним духовенством. Всі служби правилися українською мовою, в перекладі моїм зробленім і за участю в них Покійної. Співав великий міцний хор. Зібралася вся Варшавська українська колонія.

Стояв розкішний тихий майовий вечір, а на кладовищі виросла нова свіжа могила. Земля навіки закрила Ту, що так близько бачила, пережила й допомагала творити все Світле наше Визволення...

Надзвичайно чуду промову сказав о. архим. Палладій, підкресливши, що ховаємо не тільки професорову, але й довголітню Міністрову... Це останнє відбилось якимсь збентеженим ехом на кладовищі, бо ніщо не вказувало, що ховають і Міністрову з часу нашої Найсвітлішої доби...

Тільки одна студентська громада стояла зо своїм прапором... Було взагалі багато молоді, що чекала щось почутти з часу нашого Зриву, але... промов не було... Всі забули про нашу недавню Казку...

Були вінки від декількох приватних осіб та ще від УПК, — інших не було...

Взагалі, я поховав свою Дружину, а діти — свою Матір. Що ховали довголітню Міністрову з часу нашої Казки — ніхто ані словом не згадав... Видно, ця Казка випала вже з зачертвилих українських сердець.

Ні, згадав. Згадала чужа нам людина, — митрополит Діонісій. Він зарядив нічого не брати за місце на кладовищі, бо ховають... жінку міністра Ісповідань Української Народної Республіки...

Про це аж зарадто дивне ставлення офіційних емігрантських кругів праправдно писав львівський „Новий Час“ у числі за 25. V.: „Жадних привітань, промов, чи інших знаків уваги (поза вінком від У. Ц. К.) зо сторони емігрантських політичних чинників на могилі пісі плакетної української Міністрової не було... Зійшла зо світа скромно, як і жила“...

Запав чудовий майовий тихий вечір. Виросла нова вбога могила

— могила української емігрантки. Виросла поруч могилки трагічно загинулій Миросії Подільській, яку покійниця сердечно кохала... Тепер вони вдвох навіки лягли спочити від тих пелюдських болів, що забили їх обох... Місяць спинився на прозорому небі й здивовано заглядав через дерева до нового мешкання на старому кладовищі.

З розбитим серцем вернувся я до опустілого свого дому, де з кожного закутка хижо визирали важкий сум та чорна самотність, і зараз таки спілів Тобі, моя Помічниця вірная, із рож свого серця єнього вінка на Твою свіжу могилу...

22. V. 1937.

Іван Огієнко.

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК ПРО СЕБЕ.

Стефаника мають нам наші критики, чи ті, що цишають спомини про нього, як людину в собі замкнену, яка неохоче говорила про свої письменницькі твори.

Часом мається враження з цих писань, що Стефаник сам недолюблював свої твори.

Мені довелося — дякуючи ввічливості п. Ольги Маковесвої, дружини нашого визначного письменника, Осипа Маковея, — розшукати в архіві шок. Маковея два листі та одну листівку Василя Стефаника з 1898 і 1899 рр., що показують щось зовсім відмінне, аніж ми звикли до цього часу думати про Стефаника та його погляд на власну творчість.

Пригадую, що ці письма Стефаника походять із того часу, коли він — так сказати — був новиком у нашій літературі, а Осип Маковей, враз із Іваном Франком і Михайлом Грушевським, всевладно держали прапор того відому нашого письменства, що гуртувалася при „Літературно-Науковім Вістнику“.

Була це трійця грізна особливо для початкових письменників, бо держалася стисло начеркнутої програми журналу, а до всякого роду „новинок“, якими були й писання Стефаника, відносилася досить негативно.

Дня 10 лютого 1898 р. вислав Стефаник на адресу О. Маковея свої три оповідання, а саме: „Засідання“, „З міста йдучи“ й „Вечірня година“ та додучив до висилки такого листа: „Ви. Пане! Посилаю Вам три маленькі праці. Як схоче комітет редакційний друкувати у Вістнику — най друкує. Я знаю, що Ви схочете. А як ні, то прошу Вас задержте папері у себе, а я при нагоді відберу собі. Якби йшли до друку, то прошу мені пічо не змінити, хиба похибки ортографічні, або можете змінити бесіду жінки на бридину, літературну. Лиши не всувайте ніяких додатків. Ви не гівайтеся за такі застереження, бо з „Праці“ з моїх образків хто знає що вийшло, а то лише через чужі додатки. І ще прошу не читати нікому праць з поза редакції. — Здоровлю Вас В. Стефаник“. Цього листа, як і даліші, передаю дослівно, не змінюючи пі правопису, ні мови.

Незабаром пасіла від Маковея відповідь про те, як редакційний комітет Л. Н. В. ставиться до присланих писань Стефаника, й ця відповідь була мабуть цілком не по нутру Стефаникові, бо вже 11 березня 1898 р. вислав він Осипові Маковесві листа, списаного на 8 сторінках листового паперу середньої величини. Цей лист звучить так.

„Краків 11/3. 1898. Віпов. Добродію! По Вашім листі я думаю, аби не печатати тих моїх дрібниць. Дякую Вам ладно за прихильне письмо, хоч по цім якось мині немило — хочеться смокати і в шию чіхати. Є в мене дар обсерваційний тай пічного більше. Фотограф або стено-граф та лішче би списали засідане ради громадкої. І лице якесь оповідання тоті мають, лиш що в катране завите. Здається мині, що я притертий фонограф, кепський етиограф і талант мій нефайний. Чоловік — не чоловік, машина — не — машина — середина з обоїх. Ви мині сего не сказали, але мині по Вашім листі так здається.

Я готовий пристати на то, що мої оповідання за короткі, за борзо шкідовані, за грубі, аби увійти в літературний журнал. Може борще найшли собі приміщене у споді якої політичної часописі. Сирій матеріал — то хиба. Але більше Ваших закидів не приймаю. Будовою свою вони, мої оповідання, не кривдять естетики і штуки.

„Година“ вечірна то така дивна година, що навіває на людку душу усілякі спомини. Опочатку вони мотаються, зникають як та хмарка на небі, а потім запановує один спомин і він тримає душу в тузі через ту годину. Се образ без рамів — але образ.

Балакають собі пролетарі „з міста йдучи“ за того жите, що минуло і що окрайці его вчера пропали. Говорять про минуле, про традицію і вже починають фантазією перетикати дійсність. Се завязок байки, або байка за добробіт. Чи може штуці не впасти до сподоби, що вона чує три голоси мужицькі, як полем росходяться і байку творять? Чи доконечно тут голосу автора або опису тих ротів, що балакають? Хиба штука не є учитель гімназії!

Або зійшлися ради на „Засіданні“. Йде товариська розмова. Зарисовується в тих розмовах і старий мужик-твердовірець, і новіший, що щось читав з літератури радикальної і війт боягуз. Зарисовується якась зміна, що наступить за якийсь час і поділить тих радних на тaborи. Але все те неясне ще, як неясні ще ті думки, котрі привандрують з міста в село. Такі засідання нині па всій Русі можна найти. Хотівем дати образ такого засідання, а не злодійки. Чому мині редакція радить описувати злодійку? Чи штуці нашій акурат треба Bibergelz'а? Не шлюфував я їх з того поводу, що правду кажучи, я не маю тепер часу творити делікатних фабрикатів. Але й друга причина тому важіша. Ото я уважаю, що ті естетичні заохруплення то є на то, аби їх читачъ борзенько читав, або на то, аби запліснілому міжкови не дати ніжкої роботи. Навіть такої, аби він не пізнав, що як хтось змалку свині пас, а потім нагадує те жите десь у світі, далеко, вже панком ставши, аби не пізнав, що то якась мужицька дитина. Кретини можуть не читати, бо їм однаково з „Годинов“ як без неї.

Я ще маю наших літератів за дуже нещасливих людей. Вони

говорять до своєї публіки, а вона нічо, вони патосом намагають, а вона знов нічо. Ви бачили може коли небудь бесідника, що бесідує до збору, бесідує він, а збір не переймається ого словами ані на ніхоту! Попадає в фальшивий тон, бо его морозить публіка і бесіда зла і враження нема і збір з під лоба глядить! А наші літерати мусить балакати до своєї публіки і стараються так балакати, аби робити вражене. І виходить таке, як у „Души“ Кобринської: „О, нещасливий народе, яке страшне фатум висить над тобою!“ — Се то, що в новинках „Дѣла“, се то, що посол Окунєвский декламує, а за ним сотка попадяноч. Як ми маємо стати на якусь оригінальну і сильну літературу, то треба писати без-лично голі образи з життя мужицького. І хотіть вони сирий матеріял, то все таки не декламація. Бо великі речі надто прибрані і ще з жити нашої інтелігенції, серед котрої нічого ж е дієсъ, мусить вийти на декламацію. А серед мужиків так богато дієсъ, що відти і сирий матеріял мас хосен.

Я не кидаю сих уваг по причині непечатання моїх оповідань, бо вони дійсно можуть бути злі, але отак як досвід свій з заокруглених наших творів.

Одно ще скажу Вам щиро, що мої образки, аби йіх чо прочитав, то чувби естетичне вражене. Я таких оповідань буду писати сотки, я буду і повісти писати, але ніколи не буду давати йіх публіці заокруглених. Як же йіх пожирати, най чус, що дре, або скобоче. Одно неприємно, що до Вістника я не можу нічого прислати, бо встиг другий раз ковтати до дверей. З ласки свої відошліть міні мої скринти і прийміть подяку за Вашу раду. Позволіть мені у всякій потребі піти до Вас за порадою Ваш В. Стефаник“.

На тому переписка Стефаника з Маковесем перепинилася більше, ніж на рік. Року 1899-го наладилися мабуть відносини між Стефаником і редакційною колегією Л. Н. В., і в архіві О. Маковея знаходимо ще листівку з датою 8 липня такого змісту: „Шановний Пане Товариш! Прошу божої ласки та Вашої присилайте мені Вістник. Грошей не даю, бо не маю, але як конче буде треба дати, то дам. Можеби за мої роботи можна діставати? Що зробились з моїми перекладами і з повелькою? Як не пішла до друку, то пришліть. Най Вас Бог милує і руску літературу і всіх нас. Відпишіть! Стефаник“.

Більше листування в архіві пок. Маковея немає, хоч дружні зносини між обома письменниками не порвалися до кінця життя Маковея.

Бережани.

Франц Коковський.

СУЧАСНА УКРАЇНА.

7. Харків.

Я був у Харкові в останнє в 1919 році. Зовнішній вигляд міста вельми різниеться від дореволюційного. Цього не можна сказати, напр., про Київ чи Одесу.

Сучасний Харків — це велике місто з багатьма новими дільницями, з чималою кількістю монументальних будівель і споруд, — все

в ультра-модернім стилі, так улюбленим у ССР, з „більшовицькими“ (виробництва київського заводу „Більшовик“) трамваями та автобусами, а сірою радянською людською масою, зо 100-процентною українізацією назові та... загальним характером звичайного російського міста. Як і в Києві, б'ють тут ув очі українські, часто-густо цілком незрозумілі, написи на вулицях та немилосердно ріже вуха — російська мова прохожих.

В Харкові порівнююче багато нових будівель, споруджених вже та революційних часів. Колишня столиця УСРР забудувалася була дуже швидким темпом. Коли не рахувати нових дільниць, зокрема дільниці довкола площі Дзержинського (кол. Мироносицької), то все інше знилося майже по старому.

В сучаснім Харкові — чотири репрезентаційні площи, що довкола них гуртується все офіційне життя міста. Це — площі: Радянська (кол. Соборна), Рози Люксембург (кол. Павлівська), Тевелева (кол. Миколаївська) та Дзержинського (кол. Мироносицька).

Щодо цієї останньої площи, то її розплановано в модерністичнім стилі правильного кола, що в його центрі стоїть величезний будинок т. зв. Держпрому (Державної промисловості), побіг іншого велетня т. зв. Дому Проектів. Навколо йдуть радіальні вулиці з новими домами, заселеними переважно службовцями, перерізані кільцевими бульварами, що доходять до передмість Харкова — Ващенкової Левади, Нової Павлівки та Шатилівки.

Самий будинок Держпрому, це — масивний блок із трьох окремих великих, злучених між собою галереями, частин, на 12 поверхів високий, безперечно ввесь у стилі модери, з портиком у центральній частині. На глядача, що стоїть у центрі великої площи, — робить тяжке, гнітуче враження. Без сумісну оригінальний в своїй архітектонічній конструкції, будинок цей різко проте відбиває від свого стечения та исує загальний краєвид. Історія цього будинку нагадує початки Катеринослава. Колосальний розмір, широкі простори! „Широчезна вулиця-проспект, що кінчиться в горі величезною площею-волем, що серед п'яного в одній кутку стоїть сиротою невелика церква, в другім — будинок красового музею, а з правого боку один куток поля залишив цілий комплекс будов гірничого інституту“.¹ Так само можна описати й сучасну Мироносицьку площу в Харкові.

До перенесення столиці УСРР у Київ у будинку Держпрому містилися мало не всі народні комісаріати України; тепер він править за осідок Харківського Обавтоконцому та управліні різних трестів і синдикатів, переважно проектувально-будівницих організацій, що кермують Донецьким та Криворізьким басейнами, а що їх централі містяться, як звичайно, в Москві.

На невеликій, нещодавно врядженій площи, поза будинком Дому Проектів, поставлено саме нового пам'ятника Тарасові Шевченкові. Пам'ятник уявляє собою гранітову колону, в долині ширину, що на ній

¹ Проф. Д. Дорошено: З галерії українських міст. Катеринослав.

стійть в увесь зрист фігура поста в шинелі, з непокритою головою, в тижній задумі. Трохи іншічі алегоричні комбінації з окремих творів Шевченкових: „Катерини”, „Гайдамаків” і т. і. — з обов’язковою домішкою більшовицького „агітпропу”: трохи „революції”, трохи „проletаріату”. Коли б не ті суто-більшовицькі прикраси, — пам’ятника можна б було вважати за досить удалого. За моєго побуту в Харкові біля пам’ятника все зупинялися гуртки перехожих, в більшості селян, що, оглядаючи його, робили різні приналідні завваги, особливо, як мені довелося не раз почути, — на тему його „революційності”. Одного разу я не стерпів і, бувши на місті сам, просто приступив до одного з селян, що надто вже іщиро висловлював свої думки. — „Та це ж ваш пам’ятник, — кажу, — а ви все недоволені ним”. Селянин підозріло поглянув на мене, але, мабуть, мій зовнішній вигляд був зовсім „невинний”, бо він у тон мені відповів: „Та який він наш, коли його поставив Манізер (скульптор). Адже це жид. А чи ж жидові під силу зробити правдивого Шевченка? Він (жид) тільки революцію вміє розводити. Ось і тут він її зачине. Куди не глянь — революція, або просто червоно плахта! А що ж ми з цього масмо?” Я гірко всміхнувся. — „Ох, пане” — він з гнівом сипнув і пішов собі геть. Він, мабуть, не посмів сказати мені „товаришу”.

З площині Дзержинського в центр міста йде головна харківська вул. — Карла Лібкнехта (кол. Сумська). Супроти довосній доби вона мало змінилася й тільки в середній своїй частині прикрашена новими будинками, що містять у собі виключно партійні установи, як Обком та Міськом КП(б)У, спеціальний дім Агітпропу (він так і називається, бувши центром, звідки комуністична пропаганда прямує на села й колгоспи Харківщини). Вона вся асфальтована, як і більшість харківських вулиць, проте далеко брудніша за Хрещатик. Зрештою харківський бруд і болото, колишні т. зв. „грязні канікули”, навіть і за радянської влади, все ще не перестали бути легендарними, не зважаючи на крикливі реклами сучасних володарів Харкова, що, мовляв, їх місто давно вже перетворилося в соціалістичну, ідеально чисту оселю.

Справжній центр Харкова, це — площа Тевелева, Рози Люксембург і Радянська. На першій з них, у будинку кол. Дворянського Зібрания містився досі ВУЦВК, інші перероблено його на палац шіонерів ім. Постишева, й він являється центром комуністичного виховання дітей радянських і партійних службовиків УССР — провідної верстви в „робітничо-селянський” державі. Побіч цього палацу — нова 7-поверхова будівля палацу праці, що, збудована в звичайнім довоснім стилі, особливої уваги до себе не приковує. Трохи далі — будинок Харківської Місьради в олександровському стилі. Площа Тевелева переходить на заході майже безпосередньо в площині Рози Люксембург та Радянську, що пічим особливим не визначаються.

Як правило, всі найкращі будинки Харкова відведені під державні й партійні установи. На осідок українських інституцій не припав ні один більш-менш репрезентаційний будинок у місті, й це слід записати ін мінус на рахунок комунального господарства радянського

Харкова. Так, напр., Українська Державна Опера на Римарській вулиці міститься в будинку, що скоріш надавався б на якийсь притулок, ніж на приміщення найбільшого та найвизначнішого театру в місті. Сліди такого пригноблення української частини населення Харкова можна помітити на кожному кроці.

За Харківським мостом, перекинутим через річку Харків, на площі Руднева (кол. Скобелівській), стоїть величезний комплекс будинків штабу ХВО (Харківської військової округи). Як відомо, до по-ловини 1935 р. Україна творила в ССР одну військову округу — Українську. В зв'язку з загрозою війни на Заході повстало у Москві план поділу УВО на дві окремі округи: Київську й Харківську. Передбачалося, що колишня УВО — піншня КВО через свою близькість до західного кордону легко може стати тереном воєнних дій з безпосередньою загрозою столиці УССР — Києву. Відсутність належно забезпеченої тылової бази для поповнення військ і постачання їм усього необхідного, на випадок війни, могла б у результаті спричинитися до втрати цілого Правобережжя. Вирішено отже поступитися „національним“ принципом і, перетворивши УВО на дві військові округи, забезпечити червоній армії, що оперуватиме в районі Києва, належним чином тил. Проект цей повстал за почином заступника народного комісара оборони ССР маршала Тухачевського в літку 1935 р., що й провів його тоді через Військову Раду НКО ССР всупереч твердженням самого народного комісара оборони маршала Ворошилова, що був за „національним“ принципом єдності України щодо військового керівництва, але за видатною допомогою начальника Головного Штабу РСЧА маршала Єгорова, що голосував за проект. Через здійснення цього проекту стан червоної армії в Україні кількісно значно побільшився й Харків за сучасності нагадує один великий військовий табор, як зрештою й Київ. Скільки, на кожному кроці, бачив я військових усіх родів зброй, що, ходячи по місті та вічно кудись поспішаючи, надавали йому справжнє „аракчеєвське“ тавро.

Свіжу людину, що прибуває до Харкова, вражає поважна кількість різних фабрик, заводів, майстерень тощо. Щодо результатів п'ятирічки, то Харків значно випередив Київ і, об'єктивно кажучи, перетворився з міста чисто торгового, що ним був безнеречно до війни, на велике промислове місто. Сучасну харківську промисловість репрезентують галузі енергетична (З електростанції), металообробна (її очолює „славнозвісний“ ХТЗ — Харківський тракторний завод ім. Орджонікідзе, що міститься в приміській оселі Лосеве), електротехнічна, хемічна, мінералодобувна, будівна, текстильна, харчова, шкіряна та інші дрібніші. Коли мова про ХТЗ — цей „велетень союзної промисловості“, — то про цього можна сказати те ж, що й про київський завод „Більшовик“: невикористані, як слід, можливості будівництва, дуже низька якість виробництва, відсутність належної кількості кваліфікованої робочої сили й інженерно-технічного персоналу. Рідко який трактор із маркою „ХТЗ“ має більш, ніж річний „стаж“

праці без полamu на полях українських колгоспів чи радгоспів. Наслідок — викриття „шкідників“, судові справи й кари в нечуваних розмірах, але промислова продукція від того не кращає. Сірість, убогість життя, зноехочення — вбивають найкращі почини. Припинилася майже зовсім і вишахідацька робота на підприємствах, що нею так пишалися колись ув СССР. Всі промислові підприємства Харківщини, а також Катеринославщини, нині видулучено з відання уряду УССР і підчинено безпосередньо Москві — задля спрощеного діяння та використання. Проте й цей централізм не забезпечує вже, як слід, видобутку та обробки української сировини, що кількісно й якісно ввесь час зуживається, хоч радянська преса й твердить, ніби вони невпинно зростають.

В культурній ділянці, особливо щодо видавничої справи, все ще помітна значна перевага Харкова над Києвом. Всі бо найбільші видавництва УССР мають свої централі в Харкові, а в Києві — тільки філії, напр., Книжкова Палата УССР (що навіть і філії в Києві не має), всі окремі державні видавництва, як „Радянська Школа“, військове „На Варті“, технічне „ДНТВУ“, а навіть дитяче й літературне. Скрізь одчувається вплив і керівництво центрального уряду, — в кожній ділянці українського життя, з обов'язковою русифікацією „з-під поли“, офіційно бо вона заборонена й недопустима. Також і науково-дослідних установ у Харкові порівнююче більш, ніж у Києві. Навіть Інститут Шевченкознавства міститься чомусь тут, а не в столиці УССР. За кількістю вищих училищ закладів Харків стойте безперечно на першім місці в УССР. Те саме можна завважити щодо бібліотек, музеїв, архівів тощо.

Як у Києві, так і в Харкові просто кидається в очі цілковитий занепад кооперації, — цієї справжньо-національної колись галузі української економіки. Зліквідовано саме цілком сільсько-гospодарську й страхову кооперацію. Кредитова кооперація індіє в постаті єдиного Українбанку, що проте, крім назви, не має нічого спільногого з колишнім справжнім нашим Українбанком доби 1918 р. Дуже слабо розвинута кооперація споживча (міська), що її вже по малу усоває з ринку торгова мережа установ і крамниць народного комісаріату внутрішньої торгівлі, а — також житлова. Порівнююче найсильніше стойте їще кооперація промислова, що одна має свою централю в Україні — в Києві, всі зате інші галузі кооперації порядкуються безпосередньо з Москвою. Колишня всеукраїнська централя споживчої кооперації, загально відома під назвою „Вукоспілки“, давно вже не існує, а замість неї діє єдиний „Центросоюз“ у Москві. Продукція промислової кооперації тієї ж якості, що й виробництво державної промисловості. В кооперативній ділянці населення, на жаль, не виявляє такої потрібної активності, що в справі хоч би церковній, де воно по малу; але невпинно, виборює собі певні права, що з пими врешті починає числитись і влада. Була, справді думка створити новий вид кооперації, а саме кооперацію паливну. Через занедбання паливної справи з боку постачальницьких організацій Харків минулой зими

(1935/36рр.) гостро відчув недостачу потрібної скількості палива, зроблено отже спробу передати цю справу кооперації, засновуючи на те спеціальну коопертивну організацію. Але спроба не повелася. Тієї так важливої галузі постачання не схотів випустити з своїх рук центральний уряд. Отже лишилося все по старому, й це дас нагоду припустити, що на винадок війни паливле питання, таке важливе в сучасних арміях, буде безперечно найслабшим місцем у постачанні червоної дієвої армії.

Харківська торгівля розвивається слабо. Багатьох товарів по крамницях не має. Особливо недбало налагоджена аптечна торгівля. Коли одного разу я зайдов до аптеки ч. 9 на площі Тевеleva за саліцилом, то почув докори з боку певного покупця, що він іде в місті не може дістати пирамідону. На те аптекар спокійно відповів: „В Москві є, а в нас нема!“ Але річ не тільки в пирамідоні. В місті не можна придбати собі порядної пари взуття чи якогось одягу. Все те, що продають по крамницях — найнижчої якості, але йде в оборот по солових цінах. В зв'язку з цим пригадую собі анекдота, що більшовики здійні збудувати найкращого типу бойового літака чи корабля (особливо підводного човна) або й совга, — не в силі проте випродукувати якої-такої тривалої пари черевиків. Задовільно йде зате торгівля антикварними речами й старими речами хатнього вжитку, — на те існують і особливі крамниці — в центрі міста, — й торгівля по них іде досить жваво. Ресторанів і кав'ярень у пашному розумінні мало. Переважають звичайні їдальні, молочарії та чайні пролетарського типу, а також у значній кількості — пив'ярні (можна там одержати пиво, вино й... солові огірки), — останні вже сuto-московського типу. Книгарень багато, ще більше часописних кіосків, — переважає російська література; придбати можна собі тільки чергові випуски радянських видань, старших — ні.

Людність сучасного Харкова візирається тими ж притметами, що й київська: бідність, убогість, гін до кращого життя, в праці переобтяженість нікому непотрібною роботою, почасті гін до осягнення наказаних темпів і перевиковання встановлених норм, а на загал уже отверта боротьба за стахановськими методами праці й активні виступи ыроти ударників. Проте в Харкові людність плавбач якась якби веселіша і жвавіша, ніж столична. Це мабуть, через значну віддаль Харкова від кордону, що виливає й на саму владу харков'ян, і на поведінку влади, що менш гостро стежить за „революційним“ порядком і законностю, ніж у Києві, що, крім прикордонного свого положення, працьить тепер ще й за столицю УСРР. Проте справжнього широго життєрадісного настрою мені й тут не довелося заиримітити. Всіх, навіть і декого з тимчасово пробуваючих у ССР чужинців, огортає безмежна кудла й туга, — туга за минулим, що було без найменшого порівняння кращим за сучасність...

(Далі буде).

Харків.

Іван Зіньківський.

ВЛАДИКА ПОЛОЦЬКИЙ І ВІТЕБСЬКИЙ СЕМИОН, „НАРЕЧЕНИЙ МИ- ТРОПОЛИТЬ КІЕВСКИЙ І ВСЕЯ РОУСИ“ БІЛЯ 1457 Р.

Досі про це цікаве питання мало хто зідав. Позістало воло було певідоме навіть також Е. Годувинському, знаному й тенденційному історикові „руської церкви“. Про владику Полоцького й Вітебського Семиона каже він згірдливо, що мовляв він, Семион, писав до митрополита московського Іона листа „о чемъ-то“, в якому назвав його „не отцомъ своимъ, какъ надлежало, а своимъ братомъ“. На того листа Семиона відповів Іона своїм, і то так, що зробив „ему достаточно строгій виговоръ за нарушеніе долга подчиненности“.¹

Відповідь Іона Семионові написана 7 грудня й то „около 1456“ р., як це зазначив А. Павлов, або, по мому, біля 1457 р. Й пише він йому: „Листъ твой, сыну, до насть пришелъ“, в якому ти мене звеш своимъ „братомъ“: „не вѣми убо, еже въ глубоку старость и въ безпаматіе дошель еси, или забытьемъ божественныхъ и священныхъ правиль, и противяся имъ, падъмъніемъ и гордостью поднимаяся. А вѣмы, сыну, что же старину знаешъ, и божественому писанию искусеть еси, и вѣдаши, что же Творецъ нашъ Христостъ Владыка за гордость и ангель своихъ не пощадъ, но и съ небесъ сверже“.²

Як слухно й цінно завважив М. Грушевський, то цей лист Іона до Семиона вказує на „як усь опозицію в в. кн. Литовській“³ з якої вив'язалося потім і те „нарушеніе долга подчиненности“ супроти нього з боку Семиона. І дійсно, як десь серед „панів ради“, так і бояр видно та опозиція там тоді була, бо показала себе й на ділі. Всупереч чужому для неї митрополитові Іоні, що намагався заправляти спархіями Русі-України-Білорусі з Москви, вона підбала про свого власного митрополита „Киевского и всяя Роуси“. Після його вибору нею десь так може серед травня-мая 1457 р., став ним тоді пікто інший, як владика Полоцький і Вітебський Семион. У своєму листі до ратманів Ризьких і старших церкви православної св. Николи там же, дат. „оу Полоцку Авгоуста 21 день“ коло 1457 р., йн так і пише з початку: „† Благословение владыки Семиона Богомъ спасаемыхъ градовъ Полоцка и Витебска, и аречениыи митрополитъ Киевский и всяя Роуси, почтивымъ и исправедливымъ и добродивнымъ о святомъ дусе дѣтемъ нашимъ и соусѣдомъ и приятелемъ мыльмъ“ і т. д...⁴ Без того вновні правдо-

¹ „Історія русской церкви, Т. II—I. Періодъ второй, Московскій“, Москва, 1900, с. 500, підкresлення мое.

² „Памятники древне-русского канонического права“, ч. I, в „Рус. Истор. Енциклопедія“, СПБ. 1880, т. 6, с. 611—12, підкр. мое. Пер. Митр. Макарій: „Історія русской церкви“, СПб. 1887, т. 6., вид. 2, с. 28—9.

³ „Історія України-Русі“, Львів 1905, т. 5, с. 407, прим. 1, підкр. мое.

⁴ Див. „Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch“, Riga-Moskau 1905, Abt. I, Bd. 11 (1450—1459), № 687, с. 546. Оригінал листа переходиться в Ризькому архіві. З польських істориків звернув увагу на цюго листа згадуються тільки

подібного його вибору, який зробила всупереч митрополитові Іоні епозиція „в в. кн. Литовськім”, він не посмів би так самочинно сам себе тоді титулувати, цебто називатися „митрополитом Київським и всея Роуси”. Зрештою про це нема ніякі сенькового натяку і в його листі з дnia 29 квітня того ж 1457 р., як і в інших почередніх листах до тих же Ризьких ратманів. Видно, що по тому його виборі в митрополити написав був Семіон і свого листа до митрополита Іони, в якому називав його ото по чину церковному своїм „брatomъ”, бо виходить уважав він його не старшим над собою, але рівним собі та йще тим паче, що на власній своїй землі. На те ж усе Іона обраївся...

Дальші вістки про „нареченого митрополита Київського и всея Роуси” вриваються. Може бути, що він десь через кілька місяців із-за старости ліг незабаром і номер, бо на владичій катедрі Пілоцькій вирнув серед літа дальншого 1458 р. тамошній архимандрит Каллист, спочатку як намістник, а потім епископ „полотський епископъ”. Став він ним там згідно з бажанням станів „руських” або українсько-білоруських, а саме княжів, бояр і духовних. Торкаючись катедри „митрополита Київського и всея Роуси”, то її заступник по тій же правдоподібній смерті Семіона учень Ісидора — Григорій Грек. Правда, як „ушлят”, він був ставленик спочатку Риму (21. VII. 1458), але ошіля, у 60-х рр., він своєї унії перед патріярхом Царгородським зрікся. Перед православними панами й епископами з Литви-Русі „він міг вирікти унії ще скоріше, і очевидно, що така декларація з його боку була потрібна скоріше, ніж пізніше”. Таким чином Григорій був вновні регабілітований, і митрополія Київська вернулася в давні свої відносини до патріярхату. Заразом це послужило остаточним моментом у процесі сарахічного відокремлення українських і білоруських єпархій від Москви⁵. Про це ж каже також Е. Голубинський, тільки зо свого московського тенденційного зору: „Приняття литовськими руськими митр. Григорія не мало своїм наслідком того, щоб між ними запровадилася Флорентійська унія, зате мало воно своїм наслідком друге, а власне, що руська церква в церковно-адміністративному відношенні вельми на довгі часи поділилася на дві окремі половини — московську та київську, бо від цього митрополита-уніята почався без перерви в литовській Русі ряд окремих православних митрополитів”⁶. Гадаю, що наведені погляди обидвох оце істориків про відокремлення митрополії Київської від Московської можна тепер вновні в дечім зкорегувати. Знаючи про існування в 1457 р. „нареченого митрополита Київського и всея Роуси” Семіона, ми аж ніяк не зправі зв'язувати отамте відокремлення тільки з особою митрополита Григорія Грека, що при-

L. Kołankowski, що його згадує у своїй праці „Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego” T. I. 1377 — 1499, Варшава 1930, с. 305—6.

⁵ М. Грушевський: вище навед., с. 408—9.

⁶ Вище навед., с. 507, за митр. Макарієм.

плектався в Литву-Русь на кивок Риму. Бо коли він туди прибув, то те відокремлення митрополії Київської від Московської було вже переведене владикою Полоцьким Семіоном, очевидно на бажання певної частини православних князів, бояр і духовенства тієї ж Литви-Русі, що вибрала його своїм митрополитом та стала в опозицію митрополитові з Москви Іоні. Це значить, що про те відокремлення митрополії Київської від Московської подбали самі в ній зацікавлені православні, а не Рим чи „митрополит-уніят“ Григорій Грек, який, що правда, його тільки продовжив після своєї регабілітації в очах патріарха Царгородського та православних чанів і духовних вел. князівства Литовсько-Руського.

На жаль, більше про „нареченого митрополита Київского и всея Роуси“ Семіона, як особу, мені нічого не відомо. На основі засвідчення Іони можна судити, що він був освічений, бо мовляв „старину“ або звичай церковні знав та в св. письмі розбирався. Також і тих сім листів, що по п'ятьму збереглися, промовляють у користь його освіченості. Всі вони написані ним тогочасною канцелярійною мовою русько-українською в. кн. Литовсько-Руського до ратманів в Ригу в справі тамошньої церкви православної св. Николи, що віддавна перебувала завжди під опікою владик Полоцьких.⁷ Ті листи написав владика Семіон у Полоцькові та в різних роках, ось як, прикладом: дня 20. IX. і 29. XII. са 1446, 27. IV. са 1447, 4. V. і 20. VII. 1455 та 29. IV. і 21. VIII. са 1457. Їх оригінали переховуються дотепер у Ризькому архіві й вже надруковані.⁸

На основі першого листа владики Семіона з дня 20. вересня са 1446 р. можна собі думати, що він засів на Полоцьку катедру десь іще перед тим роком, а вмер напевне як що не в замі 1457, то на весні 1458 р. Бо коли б він іще був жив, то ледве чи вступив би він так скоро своє місце „митрополита Київского и всея Роуси“ Григорію Грекові.

Правдоподібно, що митрополит Семіон умер із-за старости літ. У користь цього моого припущення дещо бринить із королівського привелею з дня 26. грудня 1502 р., даного „владыце Полоцкому Луце“ на орудування сіл „Долчанъ, Весничанъ и Путілковцевъ“, на тій, мовляв, підставі, що вони належали перед тим до „перъвыхъ владыкъ Полоцкихъ“ та „на пригонъ на владычынъ дворъ хожили за первыхъ владыкъ Полоцкихъ, за Калиста и за Семиона Ст-

⁷ Близче про ту церкву переказую я в своїй невеличкій студії, яку оце зараз спрощую, під заголовком: „Душпастирство для купців із Русі-України-Европії в Ризі, Келігсберзі та Бреславлі“.

⁸ Див. LEK Urkundenbuch 1896, акт I. Bd. 10 (1444—1449), № 265, с. 177, № 284, с. 189—90, № 324, с. 222; та 1905, Bd. 11, № 399, с. 336, № 426, с. 353, № 663, с. 531 та № 687, с. 546. В останньому томі подбирається навіть два листи владики Калиста, один із дня 9. VII. са 1458 (№ 769, с. 594), а другий без дати, але також із того ж року (№ 800, с. 633).

того, за другого Семіона і за Іону".⁹ Як каже митр. Макарій, то „з них Семіон Старий заправляв єпархією біля 1456“ (по моєму ще зперед 1446), Калист біля 1459 р., а потім „другий Семіон“, що опісля був від 1481 до 1488 р. Київським митрополитом. По цьому став митрополитом Іона Глезна, що перед тим був також Полоцьким владикою.¹⁰

На цьому й кінчаю я ось цю свою замітку про владику Полоцького й Вітебського Семіона, „нареченого митрополита Київського і всен Руїс“. Тільки за браком під руками відповідної літератури й матеріалів я ближче й докладніше над ним не застосовлявся. Думаю, що таку працю про цього можна найкраще зробити як не у Львові, то десь у Варшаві чи Вільні. Та й те, що я оце про „нареченого митрополита“ Семіона припадково подав, залишиться може не без користі для нашої української ще „молодої“ церковної історіографії. Бо годі вже в питанні історії церкви Русі-України покладатися завжди на схему й погляди не тільки митр. Макарія, але й навіть Е. Годубинського.

Київберг, 30. III. 1937.

Домет Олічин.

ЗАНЕПАД МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ГАЛИЧИНІ ЗА 1850-ТИ РОКИ.

Про двох найвизначніших тогодческих музиків, Мих. Вербицького та Івана Лаврівського, говоримо окремо. Побачимо, що вони в цьому періоді стояли далеко від музичних справ Галичини.

У Львові музичне життя концентрувалося й далі головним чином при духовній семінарії та при бурсі Ставропігійського Інституту. Там найбільшу діяльність в 50-их роках виявив М. Рудковський. Він був піяністом у Львові, а потім вивчив і підстави гармонії та пробував свої сили також на композиторському полі. Він автор згадуваної вже популярної пісні до слів Ів. Гушалевича „Щастя нам, Боже“ з 1849 року.⁵³ Найбільшу популярність здобув собі як диригент; перший раз зустрічаемо його в лютому 1850 р. на українському базі у Львові на Стрільниці, де „музикою диригував наш улюблений Рудковський“. Баль розпочався маршем, у якому пробивався відомий український мотив.⁵⁴ Чи не була це його власна композиція?

Крім цього Рудковський довгий час був диригентом у бурсі Ставропігійського Інституту і в духовній семінарії; знаємо про його прилюдні виступи в квітні 1850 р., коли він з успіхом диригував хором львівських семінаристів;⁵⁵ з хором Ставропігії, де він був учителем співу, виступав 7. вересня 1851 року;⁵⁶ також у червні 1853 р.⁵⁷ З-гі містопада 1854 був у Львові концерт, у якому брали участь також українці. Грали там Бетовена, на скрипці грав українець Козловський (Фантазію з оп. Лукія з Лімермур), а в вокальних квартетах брали

⁹ „Литовская метрика“, ч. I, т. 1, у „Рус. Истор. Библиотека“, 1910, т. 27, с. 834. Пер. „Акты, относящ. къ исторії Западной Россіи“, 1846, т. 1, с. 357.

¹⁰ „Исторія русской церкви“, СПб. 1879, т. 9, с. 69.

участь українці: Рудковський, Шумлянський та А. Леонтович.⁸⁶ Є відомості, що львівськими хорами диригував Рудковський і пізніше, напр. р. 1855-го, 1856-го;⁸⁷ також був він диригентом хору латинської семінарії.⁸⁸

Про його піаністичну діяльність відомостей не маю. Зате часто підкреслюється, що з хорами він виконував свої власні композиції. Крім згаданої пісні „Щастя нам, Боже“ з 1849 р. і „Марша“ з 1850 р., знаємо його „Многая літа“ (виконувале 1850 р.), „Царю небесний“ (на 8 голосів, вик. 7 вересня 1851 і 1853 р.), „Дух святий“ D-dur (копія у др. Н. Шіжапковського у Львові), жалібні псальми „Нас ради“ і „Іскупил ии еси“. Про піаністичну творчість Рудковського говориться при нагоді балету „Коломийка“, що відбувся в піменському театрі у Львові 8 лютого 1851 року; танцювала Мінна Вернер. Із цього приходу анонімний рецензент пише: „Одне тільки нас не цілком присміло, що оркестра одноманітно повторяла все одну коломийку. Треба б конче, щоб наші земляки якнайшвидше подбали про видання прегарних коломийок, написаних як нашими, так і чужоземними авторами, а особливо нашим улюбленим Рудковським, який свої фортепіанові твори, що складаються з фантазій, узятих з народніх думок, також вступили до танців і народні танці, а саме: коломийки, шумки та ін., — переслав до пана міністеріального офіціяла Юлія Вислобоцького до Відня.“⁸⁹

Врешті масмо й друковане видання „Цѣльты изъ надднѣстрийской левады. Съ приложенiemъ поты мусикайской (Введеніе до думъ, музыка М. Рудковскаго)“. Львів 1852, 8°, стр. 78+1 лист пот. Є це сольноснів для високого голосу з супроводом фортепіану; слова Ів. Гуттлевича.

Для характеристики творчості В. Рудковського наводжу цитату допису одного трохи пізнішого рецензента: „Не пам'ятаю, але здається мені, що 1855 року Рудковський прийняв на себе заряд хору сурського при Успенській церкві⁹⁰ й диригував цим хором біля 8 років. Небіжчик (Рудковський) був дуже трудолюбива людина. Особливий потяг мав він до церковного співу; а що водночас був і диригентом хору питомців духовної латинської семінарії (хоч лише кілька років), тому й тут і там докладав багато зусиль, щоб поможити убогий тоді музичний репертуар, особливо в бурсі. Українських композицій було мало, а ті, що були, походили з під пера чеських композиторів, напр. Роллечка (диригента при святоюрській церкві), Напке (в Перемишлі) і інших, що жили в нас. Їх твори самі собою добре, але не в стилі нашої Церкви, а найгірше те, що вони не знали добре нашої мови, часто робили помилки в наголосах. Ото ж Рудковський, із походженням українець, підкладав українські тексти під різні латинські та піменські композиції й пристосовував їх до нашого співу.“

„Те саме зробив небіжчик Рудковський і з жалібними псальмами „Нас ради“ і „Іскупил ии еси“ та іншими, що їх хор української семінарії в програмах затитулував іменем Рудковського. Ці т. зв. композиції Рудковського первісно латинські „Stabat mater“ пімень-

кого композитора Hesser'a⁹⁰, — маю їх рукопис, на якому ще сьогодні можна бачити червоним олівцем власноручне підложение українського тексту під латинський — покійним Рудковським... Багато закидали йому, що він вириває до церкви театральні співи: але це були справжні церковні співи, тільки для тодішніх слухачів незрозумілі. Старі партитури в бурі свідчать найкраще про його величезну працю⁹¹.

Активним музикою в цьому часі був також питомець львівської семінарії Петро Любович. Народився 1826 року, по закінченні гімназії вступив до духовної семінарії у Львові і розвинув тоді досить значну музичну діяльність. Він диригував хором духовної семінарії напр. на великдень 1851 року⁹². З успіхом керував хором піаністів також на великдень 1852 р.; „від чужоземців із закордону мусів слухати тільки таку критику: хорошо, совершенно, прекрасно, пречудесно, отлично, преімущественно, превосходно і т. д. Кого ж не повинен захоплювати такий успіх мистецького співу в тих часах, коли питання про освіту та образування України ще й досі продовжується?“⁹³

Наступного року, з нагоди виступу на великдень 1853, Любович дістав таку рецензію: „На честь і похвалу годиться тут згадати, що цьогорічний спів під орудою п. Любовича одержав 4-ту сонату („Сім спів“ Гайдна) тільки у Велику середу ввечері, а вже у Велику п'ятницю виконав її в семінарській церкві з ізящною прецизією, — з чого виходить, що співаки є в високій мірі зісівані та фірмовані“. Диригентський талант Любовича підносив також композ. Іван Лаврівський⁹⁴.

Закінчивши семінарію, Любович пішов на провінцію, і зник цілком з музичної сцени. Умер 10 грудня 1869 р. в Грималові⁹⁵.

Про його композиторську діяльність знаємо не багато; згадана раніше пісня „Мир вам, браття“, що друкувалася під іменем Любовича в „Кобзарі“ 1885 р. — не його композиція. Можливо, він її тільки ново аранжував. Проте поміж сучасниками, що могли б збагачувати репертуар українських хорів добрими творами, перелічує Ів. Лаврівський між іншими й Петра Любовича⁹⁶. Пізніший анонімний рецензент характеризує його так: „П. Любович, небіжчик уже, був добрий музика й композитор, хоч не бачив стін музичних консерваторій. Не знаю, де поділася його Літургія, що її він скомпонував для міланського хору перемиської владичої церкви. Літургія була жвава, бо оскільки собі пригадую з молодих літ, небіжчик Йосип Левицький (дуже опаніста людина), сидячи в сповіdalниці й слухаючи Служби Божої, не раз підносився насилу і, повернувшись обличчям до хору, притовоював собі весело: „Оце люблю, оце козачок!“ Композиції Любовича для фортепіану я бачив недавно в добрих руках, у и. Ф... і сподіваюся, що незабаром воїн побачить світ“⁹⁷. Виконання Літургії Любовича треба поставити на час другого пебуту Йос. Левицького в Перемишлі. тобто між 1847—1853 роком.

З усіх творів Любовича збереглася до сьогодні тільки одна композиція на фортепіано, а саме: „Ulubione sola ruskie“⁹⁸. Є це попурі

з галицьких народніх пісень, що їх автор уявя здебільша із збірника Вацлава Залеського. Входять там пісні: „Ой стукинуло в буйнім лісі” (В. Зал. ч. 124), „Сім день молотила” (ч. 130), „Козак коня напував” (ч. 142), „На погибель прийде тому” (ч. 141), „А я люблю Петруса” (ч. 88), „Посіла руту круту” (ч. 134), „Возьмімся тепер за руки” (ч. 101), і трохи змінена мелодія „Доле ж моя нещасна” (ч. 132). Крім цього є там мелодії, утворені композитором самостійно в дусі народних пісень. Піяністично стоїть це попурі на пересічному рівні сучасної салонної музики.

Такі диригенти, як Рудковський і Любович піднесли хоровий спів у Львові на трохи вищий ступінь і збудили в хористів зацікавлення до мистецької музики. Стai музичної справи в духовій семінарії у Львові в 1851 році змальовують оці слова: „Про те, як гарно використовують наші питомці вільний від науки час, свідчать їх музичні вправи. В семінарії є тепер кілька добрих музиків, що в цьому напрямку невтомно удосконалюються. Я бачив навіть, що тепер спровадили собі до гостинної кімнати фортепіано, на якому вчаться грati ті, що вже мають основні знання музики... Також і т. зв. вищого співу вчаться питомці щодня по вечери”⁹⁴.

Видатну участь у сучасному музичному житті Галичини брали також браття Леонтовичі.

Хведір Леонтович народився 1812 р. в Новосілці коло Язлівця, в родині священика. З молодих років брав активну участь у національному русі, особливо 1848—49 років. Пізніше був на посаді в Рустикальному банку (1867), потім у „Заведенію”, але скрізь його звільнено. На старість пішов жити на село до дітей; умер по довгій недозі 30 листопада 1886 р. Його наймолодший син був піяністом-віртуозом⁹⁵. Про композиторську діяльність Хв. Леонтовича маємо такі відомості: „Ще в 1848 році скомпонував він сьогодні загально відому мелодію до пісні І. Гушалевича „Мир вам, браття, всім приносим”, а тепер, перебуваючи в Тернополі, вільний від заняття час посвячує народній музиці”⁹⁶. Пісня „Мир вам, браття” дуже швидко спопуляризувалася в цілій Галичині й певний час була національним гімном. Уже в грудні 1848 р., коли в Перемишлі давали театральну виставу Котляревського „На милування нема силування” (Наташка Полтавка), то перед тим проспівали на чотири голоси „народну пісню” „Мир, вам браття”⁹⁷.

Спочатку текст цієї пісні не був докладно усталений. Р. 1849-го питомці духовної семінарії давали 24 лютого співогру Вербицького „Жовшір чарівник” (текст Котляревського), а 25 лютого „Згублена дитина” (переклад із німецького); „був там також живий образ „Уармлена Русь”, під час якого за кулісами слівали „Мир, слов'яне, всім приносим”⁹⁸.

Хв. Леонтович проявляв діяльність також як музичний письменник; збереглася його рецензія на концерт і два „Заповіти” — Лисенка й Вербицького з 1868 р.⁹⁹

Його брат Павло Леонтович („Павло з Щуткова”) був авто-

ром кількох удачних поезій і політично-актуальної, голосної в своєму часі співаки: „Зиблікевич, ганьба, стид!“⁹⁵. Пізніше, 1865 р., Павло Леонович скомпонував також „прегарний квартет на текст, що його минулого року видали наші богослови в ім'ять митрополита Григорія Яхимовича; перша строфа цього твору звучить:

Похизалась роціонька
З величного горя.
Споминає тижні втрату
Своєго Григорія.

Музику до цього підібрав Павло Леонович так удачно, що вона без сумніву стане скоро одною з найулюбленіших пісень у музичних колах українських. Слодівасмося, що незабаром її з нотами надрукують у „Золотій Грамоті“⁹⁶. Крім цього збереглися ще деякі твори П. Леоновича, як напр. „Несчастна руська мати“, для чоловічого хору (копія у др. Н. Ніжанківського у Львові).

Третій брат Антін Леонович, був відомий між перемиськими українцями як *basso cantabile*, що ним захоплював слухачів у греко-кат. катедрі яких 30 років⁹⁷. Пригадаймо також, що А. Леонович брав участь у вокальних квартетах на концерті у Львові 3 листопада 1854 року разом з Рудковським, Шумлянським і іншими⁹⁸.

Знаменитим співаком європейської міри був тоді бас Борковський, українець. Свою музичну кар'єру почав як церковний співак, відомий із виступів у Бучачі, Жовкві, Переяславі та Львові. Меценатство над ним узяв граф Голуховський і допоміг йому здобути європейську славу. 22 жовтня 1853 виступав Борковський у рідному Львові, в німецькому театрі в „Чарівний флейті“ Моцарта з великим успіхом⁹⁹. Потім він жив у західній Європі й концертував у різних країнах майже десять років, поки врешті не осів постійно в Амстердамі, як перший басіст тамошньої опери; 24 червня 1865 приїжджає раз з концертом до Львова¹⁰⁰.

Про скрипака Йосипа Левицького (покутського), що „відомий був узагалі як освічений музик“¹⁰¹ і його транскрипції Гайдна, — ми згадували вже раніше.

У Переяславі тимчасом існував далі хор під орудою Вінкента Сервасія, що тримав його на досить високому ступені й підтримував мистецькі традиції, до яких переяславці мали претензії ще з часів Алойза Нанке. Однака Сервасій умер 1853 року. Посаду головного диригента й учителя співу в перемиських школах зanяв Людвік Седляк, знову чех¹⁰². Але цей раз суспільність розчарувалася в чехові. Л. Седляк був людина неосвічена, немузикальна і навіть шкідлива на своїй посаді. Славний перемиський хор і школу він допровадив до повного занепаду й руїни. Читаючи рецензії сучасників, маємо враження, що Седляк був майже ненормальна людина, й дивуємося, як його довгий час могли терпіти й узагалі пускати на хори! Ось приклади: „У нас хоровий спів щораз більше уладає під керівництвом п. Седляка. Седляк отримує гарну платню від нашої капітули, але він не саздє собі ніякого труду. На Богослужбах у неділі і свята іноді не

можна вистояти, коли Седляк сам в сіми голосами почне співати¹⁰³. Або: „В перемиській катедрі, в день срібного весілля їх величеств, керівник хору співав сам 4-ма голосами „Христос воскрес“, так, що всі зібрали, — а між ними було чимало чужинців, — мусіли сміятися...“¹⁰⁴. Подібних рецензій про Седляка чимало в сучасній пресі. Проте удержався він на становищі диригента перемиської катедри 33 роки, від 1854—1887 року! Скомпонував Седляк також одну Літургію, що здебільша залишилася в попсованих рукописних копіях, а лише три пісні з неї (Алілуя, Милость мира і Свят) опублікував Ів. Кипріян¹⁰⁵.

З інших чужоземців знаємо дещо про трохи пізнішу діяльність військового капельмайстра І. Геслі (J. Hössly) у Львові. В 1862—3 році учив він співу у львівській духовній семінарії, й митрополит Литвинович доручив йому „скомпонувати“, а власне згармонізувати найкращий канон з ірмологіона: „Волною морскою“ на 4 голоси, думаючи, що може удастися щось таке, як давніше співали. Геслі уложив канона, гарно згармонізував. — але не було в цьому вже й сліду ірмологійного характеру¹⁰⁶. Крім цього Геслі компонував і власні церковні твори для семінарського хору, Служби Божі, псалом „Днесъ висить на древѣ“, та багато ін. „Був час, коли питомці української семінарії бажали голосніше перед світом свою хоровою силою світити. Отож призовали собі на диригентів Ляйбольда й Геслі, — хоч це їх багато й дорого коштувало. А чи семінарський хор співав краще їд їх орудою? Остільки, що питомці із цікавости до пана капельмайстра збиралися на співанки, сліпо вірили й слухалися, — галає великий, бо 40—50 співаків, — темп удачний, такт суворий, бо паличка капельмайстрівська була в руках, — але тієї декламації, що потрібна для українських творів, не було, бо пі Ляйбольд, пі Геслі не розумілися на українській мові. Геслі пішов ще далі. Крім диригентури захотівся йому займати питомцям власними творами, і тоді обдарував їх композицією „Христос воскрес“, що її питомці ще й досі співають. Та це не його власність, а тільки уривок, узятий із німецької опери. Так само справа стоять і з його композицією „Днесъ висить на древѣ“¹⁰⁷.

В дополнення до диригентської діяльності другого військового капельмайстра Ляйбольда знаємо, що він гармонізував і аранжуував для оркестри чимало українських народніх пісень, коломийок, тощо¹⁰⁸.

Пізніше, р. 1864-го, Ляйбольд був перший диригент українського театру у Львові.
(Кінець буде).

Стрий.

Зиновій Лисико.

Читачу! Не доводь свого единственного научного громадського журнала „Наша Культура“ до зменшення або й закриття, ю зараз таки заплати свій борг!

УКРАЇНСЬКА МУЗИКА.

Розвиток побутових пісень. Українські лірично-побутові пісні визначаються взагалі своєю різноманітністю, своїм багатим, різноманітним змістом. В своєму поступовому розвиткові вони пройшли довгий шлях, від суворо-спокійного діятонізму церковних ладів, через східний хроматизм, і тепер наблизились своїм складом до новітньої, сучасної музики, з характеристичними ознаками сучасної музичної системи, з її двома головними ладами: світлим, радісним мажором та похмурим, сумним мінором. Але, не зважаючи на це, ми ще й тепер у багатьох побутових піснях зустрічаємо виразні ознаки стародавніх церковних ладів та характеристичні східні звороти мелодій.

Хот в українській народній музиці багато мажорних мелодій, але рішуча перевага, щодо кількості, залишається на боці мелодій мінорних, на боці того сумного (елегійного) мінору, який так відповідає мрійній вдачі українця; навіть чимало танкових мелодій (шумки, коломийки) засновано на мінорному ладі. До того ж, мінорні мелодії мають у собі далеко більше характеристичних для української музики рис, аніж мелодії мажорні. Нарешті, в мелодіях українських пісень ми часто зустрічаємо оригінальний сумішок мажору з мінором.

Ритміка українських пісень. Окремішність українського музичного стилю. Ритмічний устрій українських народних пісень має такої живої особливості, які відрізняють наші пісні від пісень російських. Будова російських пісених строф не визначається такою правильністю й симетрією частей, яку помічаємо в українських піснях. Мелодії українських народних пісень укладаються переважно в правильні одиородні такти; навпаки, російські народні пісні славяються своїм капризним, мінливим ритмом.

„Основою мелодичного рисунку, — каже Ф. Колесса, — внутрішньою організацією, взагалі цілім устроем і характером народня музика українців сильно відрізняється навіть від музики їхніх найближчих слов'янських сусідів — поляків і росіян, іноді аж до протилежності. Під деяким оглядом, — як каже Лисенко, — українська мелодія стойть без порівняння більше до південно-слов'янської (сербів та болгарів), ніж до російської“.

„Неважаючи на те, що територія, заселена українським народом, обіймає величезні простори від Понту до горішинь Тиси аж по Чорне Море й Кавказ, не зважаючи на кордони, які її розділяють, українська народня музика виказує дивну одицільність і єдність, що проявляється в цілому її стилі; от-тим то є вона сильний сполучник усіх 40 мільйонів українського народу, інече кров, що кружляє в живому організмі“.

Інструментальна українська народня музика. Український народ має значну кількість своїх народних музичних інструментів, але ці інструменти самостійної ролі не відіграють, а вживаються або для супроводу співу, — як, напр., бандура та

ліра, — або притрають до танків. Про бандуру та ліру ми вже говорили; тепер ще зауважимо, що бандура була за козацької доби дуже розповсюджена в Україні. Її почали вживати зпершу в багатих домах та між козацтвом запорозьким, а згодом вона перейшла остаточно до рук народніх співаків-бандуристів.

Ми маємо також свій народний оркестр — це так звана троїста музика. Вона складається з таких інструментів: скрипки, баса та бубона (решета):

„На вулиці скрипка грає,
бас гуде — вимовляє...“

Іноді, замість баса, вживаються цимбали. Це слово походить від італійського *сембало* і тому можна гадати, що цимбали прибули до нас, як і ліра, з Італії через Польщу. Тепер цимбали досить поширені між румунами, жидами та мадярськими циганами.

Крім того, український народ вживає також і духових інструментів; до цієї категорії належать: в Великій Україні — дудка або сопілка; на Гуцульщині — тримбіта (так зветься, з мадярського, дерев'яна труба, до трьох метрів завдовжки, яка видає гострий, пронизливий звук), коза, дрімба, свиріль, флюра, денцівка.

За останні часи по українських селах шириться в жахливий спосіб гармонія або гармошка. — цей „лакейський“, як його називає Ф. Колесса, — інструмент. Це явище дуже сумне; воно зв'язане із загальним занепадом української народної поезії та музики.

Занепад української народної співотворчості. Цей занепад особливо зазначився в останніх десятках років. Українська народна музика стала дедалі то все більш підлягати всіким стороннім впливам, стала вбирати в себе велику кількість чужих елементів, стала „европеїзуватися“. Але ці чужі елементи неєднались органічно з широ-українською мелодією так, як єднались, напр. елементи східні, що стали навіть характеристичною ознакою українських мелодій. Навпаки, чужі елементи, про які тут мовиться, як не природні й далекі духові нашого народу, лише псутоуть та засмічують чисто народні мелодії, затмрюючи їхню природну, евоєрідну красу. Значну роль відіграли в цьому разі такі чинники, як військова служба, робота на фабриках та перебування по великих містах, які, напр., у Великій Україні всі були до грунту зросійщені — помосковлені. Український селянин, побувавши у війську, на фабриці, у великому місті, забував свою рідну мову або цурався її, як мови „простої“, „мужичої“, і говорив, натомість, якимсь неможливим салдатсько-лакейським жаргоном. Разом із тим жаргоном посунули на українське село гармошка та музично-поетичні продукти міської „культури“ — всілякі „модні романси“, а особливо ж безглузді російські „частушки“ (так звуться російські коротенькі пісеньки).

На занепад української пісенної творчості в значій мірі вплигала також у Великій Україні російська школа (українських інколи там до останнього часу зовсім не було), де українських дітей вчили співати виключно майже московських пісень.

Тепер, коли й можна де почути незіпсовану, непокалічену стороною виливами чисту українську народню пісню, то хіба десь по глухих закутках, які не відчули ще на собі виливу „культурних“ осередків. Годиться зауважити, що українська пісня, в своїй первісній красі, збереглася переважно в устах сільського жіноцтва, яке має без порівняння більший запас пісень і більше співає, аніж чоловіки. Серед українських народних пісень є багато таких, що співаються виключно жінками та дівчатами, як, напр., пісні колискові, весільні, обжинкові, веснянки та похоронне голосіння — взагалі більшість пісень обрядових, не кажучи вже про пісні спеціально жіночі та дівочі. Є також і пісні спеціально чоловічі — парубоцькі, бурдацькі, вулишні, рекрутські, більшість пісень козацьких та чумацьких і т. ін., а також пісні, що становлять репертуар фахових співців-кобзарів та лірників; цих останніх пісень жінки ніколи не співають.

Збирання та записування народних пісень. Такий запад української народної творчості, про який оде мовилось, міг би бути грізою ознакою цілковитої загибелі дорогоцінних скарбів нашої народної поезії та музики, наших народних пісень, що, разом із нашою мовою, становлять наші національні клейноди, наші національні святощі. Не дурно ж вороги нашої національності так люто переслідували нашу мову та нашу пісню: вони добре розуміли всю важливість цих чинників для нашого національного розвитку, для створення нашої самобутньої національної культури, бо ніщо не в стані так викликати у людини, або розбудити прислану національну свідомість, як це може зробити рідна пісня, національна музика — і в цьому її велике соціальне значення; відомо ж бо, що музика впливає не на розум, а безпосередньо на почуття, і людина не в стані поставити більше цьому впливові.

На щастя, знайшлися люди, багато людей — ученіх народознавців та мистців-музиків, що старанно позбирали, позаписували, позаводили в ноти та оголосили друком величезну кількість українських народних пісень — і, таким чином, врятували від загибелі наш національний художній скарб.

Записування текстів українських народних пісень почалося ще з 1818 року, коли князь Цертелів видав перший збірник українських історичних народних пісень; після того з'явились збірники пісень: Максимовича, Метлинського, Чубинського, Антоновича й Драгоманова та інші. Як сказано, в ці збірники увійшли майже виключно тексти пісень, без нот (без голосів), але згодом з'явились збірники пісень із нотами (голосами), деякі з супроводом фортепіана (тобто „гармонізовані“), інші без супроводу — одна лише мелодія.

Але, на жаль, не всі такі збірники з нотами можуть мати для дослідника української народної музики безперечну художню та наукову вартість. Річ у тому, що записувачі народних мелодій — люди з загально-европейською музичною освітою, або ж просто аматори, тобто не фахові музики — часто не усвідомили собі справжнього духу, справжнього характеру української народної музики і, заводчи пісні

с поти, частенько таки калічили українську мелодію, прикладаючи до неї правила та вимоги західно-европейської музичної науки.

Найбільшу, отже, вартість, як наукову так і художню, мають збірники українських народних пісень Миколи Лисенка.

Прага.

Л. Кобилянський.

РЕЦЕНЗІЇ Й ОГЛЯДИ.

Катря Гриневичева: *Шестикрилець*, — історичні нариси. Друге видання. Львів, 1936, стор. 184. Видавництво „Обрій“. Друковано сімсот нумерованих примірників. Ціна не зазначена.

Перед нами рідке на українському книжковому ринкові мистецьке завдання небуденного змістом і формою твору нашої письменниці Катрі Гриневичевої. Зверхня його шата розкішна. Обортка Василя Масютини, прикраси з „рукописів Галицької України“, друк і папір бездоганні.

В незвичній для таких творів формі, начеб то окремих, коротких фільмових знімків, часом увірваних перед закінченням даючі картини (Куна — праву), дала нам Катря Гриневичева глибоку змістом картину величного моменту нашої історії — змагання великої людини, великого соборника до з'єднання в могутнію культурну державу всіх українських земель, „доки хоч один пастух нашим словом на маргу покрикує“, від Тиси по Тъмуторокань, від холодного Варязького по чарівне Руське Море, по Колхиду, від Дунаю по Ільмень... З великим талантом вказує нам Авторка в ряді високо мистецьких — часто глибоко трагічних своїм змістом, пориваючих великим відчуттям і розумінням епохи — картин величну, таємничу постать „великого мовчуна“, нестриманого ніякими перепонами в змаганні до довершення задуму відтворити й поширити могутню висококультурну державу своїх великих предків „войовників і святих“.

Суцільна постать першого „самодержця руського“, що гордово відкидає накидувану йому Римом корону, стає перед нами у весь зріст від його хлоп'ячих літ аж по невимовно трагічну його смерть під Завихостом. І треба признати, що постать ця змальована й видержана у високім стилі від початку й до кінця.

Надзвичайно глибоко й з великим зрозумінням їхньої ролі в суспільно-державнім житті змальовані — часто тільки короткими штрихами — такі різноманітні, а такі правдиві й живі жіночі типи, як Сарольта, Рюриківна, Зеленгора, „розвлучниця“ Федора, аж до азіяцьких типів жінок-половчанок Біякоби й Чіти, аж до без'іменної „Колихалки“, що найвищим напруженням материної любові „перемагає“ смерть своєї дитини. Вельми живі й цікаві типи тогочасних дружинників, лицарів, купців, бояр, кметів, „старовіра“ Кондри, покаянного „розвбійника“ Памви...

Картини походів і боїв — мальовані наче не жіночою рукою — захоплюють великим реалізмом, зрозумінням епохи і воєнної техніки тих часів.

Обмежене місце короткої рецензії не дає змоги дати ширшого огляду цієї небуденої появі в нашій історично-державницькій літературі. Й примушує зупинитись на коротких тільки увагах, але мушу зазначити, що „Шестикрилець“ заслуговує на глибоку критичну студію, виконану з такою ж любов'ю та зрозумінням, з якими він написаний. і вірю, що такої студії він діждеться.

Хтось сказав, що читати „Шестикрильця“ трудно. Глибока це правда! — Так, як музикантам, що звикли до фокс-тротів, тангів,

вальсів, циганських романсів та іншої „легкої“ музики, „трудно“ заспогати й зрозуміти високомистецькі симфонії та музичні містерії Бахів, Моцартів, Вагнерів, бо для того, щоб їх зрозуміти й уміти заспогати, потрібно великого музичного знання та глибоких студій, — так трудно буде читати „Шестикрильця“ тим, що не досягли високої національно-історичної культури української, великого та глибокого відчуття, знання й зрозуміння її істоти. Але ті, що такі дані посідають, читатимуть і студіюватимуть „Шестикрильця“ з неменшою насолодою, й переживатимуть неменші емоції, як високої культури музики, слухаючи, або виконуючи великі музичні твори.

Ще пару слів щодо мови „Шестикрильця“. За мовну канву твору Катря Гриневичева обрала живу західно-українську мову, проте Авторка поклала велику працю й зусилля, щоб дати мові своєго твору загально український характер. Це виразно видно при порівнюванні другого видання з першим дешевим виданням „Шестикрильця“, якого мова була суто місцева. Не можна сказати, щоб це вповні Авторці вдалося. Ще й у другім виданні зустрічаються місцеві слова й вирази, що їх слід би виправити, як: ляг, як-стій, колінами, гей-би й інші, але ці невеликі локалізми зовсім не зменшують великої краси й значення обговорюваного твору, як небуденного й велими цінного вкладу в скарбницю нашої культури.

У другім виданні зроблені деякі корисні назагал перерібки в тексті, а також переміщені заголовки деяких розділів, як: „З вітром на Буду“ — перероблено на „З вітром за гори“; „Рука над морем“ — на „Вітрила плещуть“; „Гроза імені“ — на „Лисиці брешуть“.

Варшава. 29. III. 1937.

Сава Крилач.

Діяльність Української Академії Наук. Ботанічний сад у Києві.
„Вісті Академії Наук УССР“ № 9, вересень 1936 р. Видавництво Академії Наук УССР. Київ, 1936. 80 стор., ціна 1 крб. — „Вісті АН УССР“, що виходять за редакцією відповідального редактора видань Академії та її неодмінного секретаря ак. О. В. Палладіна, інформують широкі кола суспільності УССР про наукову діяльність Академії Наук, про її організацію та наслідки дослідної роботи АН УССР, як центру соціалістичної науки в УССР, та про роботу інших н.-д. установ УССР і провідних наукових центрів СССР (з програму „Вістей“).

Зміст чергової (9-ої) книжки „Вістей“ вбогий. На самому початку вміщено „Листа до тов. Сталіна“ в справі подій в Іспанії, ухваленого на загальноакадемічному мітингу співробітників Академії Наук УССР 8 жовтня 1936 р. (ст. 5—8). Далі йдуть наукові статті: акад. О. М. Днініка: „Про роботу Дніпропетровської групи з питань, зв'язаних з управлінням покрівлею гірничих виробок“ (ст. 9—28), К. В. Понька: „Шляхи механізації розробки будівних матеріалів“ (ст. 29—34), І. Л. Сребродольського: „Завдання нового ботанічного саду Академії Наук УССР“ (ст. 33—44), В. П. Телічка: „Поліська експедиція Інституту Історії Матеріальної Культури“ (ст. 42—52), О. А. Кульської: „Дослідження фрагментів матеріальної культури“ (ст. 51—56). Ст. ст. 57—68 „Вістей“ присвячені „Personalia“, ст. 67—70 — хроніці, де повідомляється про надання Президією Академії наукових ступінів без оборони дисертацій 122 особам, а після оборони дисертацій — 4 особам. На ст. ст. 69—74 міститься огляд нових видань Академії Наук, — переважно книжок технічного змісту, серед них ні одної книжки з ділянки української мови, а з ділянки літератури — тільки „Гайдамаки“ Т. Г. Шевченка з вступними статтями й примітками К. Гуслиного та Ю. Йосипчука, 160 ст., ц. 2 крб. 50 коп.

З наукових статей найбільш цікава стаття вченого секретаря Ботанічного Інституту Академії Наук УССР І. Л. Сребродольського про завдання нового ботанічного саду АН УССР. З неї ми довідуємося, що міський ботанічний сад у Києві, що був закладений іще

в 1848 р. і до 1934 р. перебував у віданні Академії Наук УСРР, свою досить обмеженою територією (22 га) не давав змоги належною мірою розгорнути науково-дослідну роботу саду. Переїзд уряду УСРР до Києва, новий план реконструкції столиці України й розвиток робіт для озеленення Києва та його околиць поставили на чергу дня, як невідкладну справу, також будівництво в Києві нового ботанічного саду АН, що стояв би на рівні завдань, що їх висуває сучасний стан ботанічної науки. Постановою отже уряду УСРР від 23 вересня 1935 р. було затверджено ухвалу київської міської ради про передачу території садів кол. Іонівського та Видубецького монастирів Академії Наук, щоб побудувати тут великий ботанічний комбінат АН, що складатиметься з ботанічного та акліматизаційного садів, Ботанічного Інституту та ряду н.-д. ботанічних установ, як гербарія, музею, оранжерей, бібліотеки та ін.

Територія, відведена під новий ботанічний сад, має площину 140 га, міститься в південно-східній частині Печерсько-Звіринецького району й має чудовий рельєф, поєднуючи стримкі схили правого берега Дніпра з великими плато в середині ділянки, звідки відкривається чудовий краєвид на все Задніпр'я та околиці Києва; природно-історичні умови території, зокрема ґрунтові та кліматичні, теж цілком сприятливі для вирощування тут найрізноманітніших рослин, — все це робить відведену територію цілком придатною для організації тут ботанічного саду, а самий сад — природним продовженням широкого зеленого кільця навколо центральної частини міста.

Новий ботанічний сад, за планом Академії, поділятиметься на декілька секторів, як ось: науково-дослідний сектор на площині 16 га, де буде зосереджено всю науково-дослідну роботу саду й Ботанічного Інституту; експериментально-показовий сектор, що буде не тільки осередком експериментальної роботи, але й показовим, відкритим для масового відвідування; науково-популяризаційний сектор, що популяризуватиме серед широких кіл ботанічні знання та досягнення ботанічної науки й природні рослинні багатства України; цей сектор займе найбільшу частину території саду й служитиме для масового відвідування, як з науково-освітньою метою, так і для відпочинку. Ця частина саду уявлятиме собою великий парк, розбитий за принципом ландшафтним, але з групуванням рослин за географічним принципом, тут буде подано: флору й рослинність України — на площині 7 га, флору й рослинність Криму, Кавказу, Середньої Азії та далекого Сходу й флору та рослинність країн фіто-кліматичних аналогів України (Середня Європа, Північна Америка, Південна Азія) — на площині 10 га; 40 га буде відведено під дендрарій, що являтиме собою повну систематичну збірку всіх деревних та чагарниківих порід нашої кліматичної зони та має служити джерелом для введення в культуру в лісах України нових цінних порід.

В парку буде виділено велику ділянку під різні садово-паркові дерева й кущі та велику кількість різноманітних квітів, — все в художній розбивці й мальовничому сполученні (флорарій).

Еволюцію рослинного світу, а далі корисні для людини рослини, що дають рослинну сировину, й вплив людини на рослину, — буде показано на площині 2 га.

Для рослин тропічних і субтропічних країн буде побудовано оранжерей площею 5000 м², де буде презентовано й велику збірку оранжерейних рослин.

Як довідуємося в кінці статті, відповідні роботи по освоєнню території нового ботанічного саду вже почато; веде їх Ботанічний Інститут Академії. На 1937 рік намічено остаточне складення генерального проекту організації ботанічного саду, а на 1938 рік, по закінченні всіх належних робіт, — і відкриття його.

Крім вищепереданої статті цікава ще й стаття про Поліську

експедицію Академії Наук для дослідження історії дофеодальної та феодальної металургії заліза, — що проте має „технічний“ характер.

В заголовку „Вістей“ офіційно вже зазначена зміна назви ВУАН (колишньої УАН) на Академію Наук УСРР.

Іван Зіньківський.

Переміська українська гімназія. „Звідомлення Виділу „Кружка Родичів“ при державній гімназії з українською мовою навчання в Перемишлі за шкільний рік 1935—36 з Альманахом п. и. „З юних днів, днів весни“. З нагоди 40-ліття першої матури. Перемишль, 1936, стр. 240 вел. 8° — 38 знімків.

Відомо, що значення альманахів у нас дуже велике. У нас вони мають свою особливу історію, що нею ще й досі ніхто не зацікавився. Альманахи — це показники праці поодиноких установ чи гуртків та товариств, це скромні пам'ятники для наших діячів із якоїбудь ділянки, що їх поза ними може й ніхто не згадає (пор., як згадала УЗЕ наших видатних педагогів і шкільних діячів, хоч дуже точно зареєструвала всяких, найменших навіть, „партійників“, а навіть з великою насолodoю і всякої масті комуністів), вкінці альманахи — це збірники праць чи статейок авторів-дебютантів, що нераз дають дуже цікаві й цінні речі. Тому теж цікавий і „Альманах переміської гімназії“, як його скорочено називають. В першій його частині маемо звіт „Кружка Родичів“, замітний тим, що показує, як тепер, серед важких обставин, гарно розвивається найбільша по скількості учнів переміська українська гімназія, як виглядає співпраця школи з домом і як дуже помагають там батьки нашій молоді під матеріальним і здоровним поглядом, а все завдяки дбайливій праці директора й Учительського Збору.

ІІ. частина — це справжній Альманах, що вміщує аж 14 праць і статтів авторів, бувших учнів гімназії й теперішніх професорів та виховників й місцевих громадян (Уляна Кравченко). Більших праць 3, інші — це коротенькі статті й нариси або поезії. Перша з більших праць — це стаття директора С. Шаха: „У 40-ліття першого іспиту зрілості“, що зв'язана безпосередньо з ювілеем гімназії, й пояснює статистику всіх матуристів гімназії 1896—1936 та подає ІІ підсумки, але насправді дає куди більше: заторкує історію галицько-українського шкільництва (виховання й навчання) на тлі тодішнього життя молоді в Перемишлі та входить у складну й цікаву проблему, як творилася наша галицька інтелігенція й як однобічно вибирала собі молодь під впливом старших своє звання. Стаття цікава й джерельна (оперта на статистичних і архівних матеріялах та педагогічно-шкільній літературі). Головний матеріал до цієї статті дир. Шаха маемо в праці проф. Малиновського, що пильно й дбайливо зібрав довідки про велику частину б. матуристів і на стор. 121—187 подав список усіх переміських матуристів, зазначуючи, хто яке має заняття, і чи живе досі, а при деяких і суспільно-громадянське становище. Праця оригінальна, бо досі ніодна школа не оголосила таких матеріалів. Третя більша праця — це „Історія бурс у Перемишлі“ А. Мариновича, оперта на протоколах бурсових товариств. У ній використав автор багато матеріалу, але не дав доброї синтези, не представив ширше тла і занадто згустив краски, підкреслюючи від'ємні, а промовчуючи додатні сторони. Необхідній із переміським життям читач думатиме, ніби невисоко стояла виховна справа в переміських бурсах, що або провід їх (виділ — рада Т-ва) був добрий, а виконавці (виховники) слабші, або наявні. І саме цього співвідношення верхів і низів, цієї пропорції автор не представив, як слід. Можна це частинно оправдати тим, що автор, не знаючи з автопсії бурсового переміського життя, оперся тільки на протоколах, що їх автори зазначували скоріше негативні, ніж позитивні риси, тому теж від'ємне відбилося в них

сильніш. Уесь тягар праці спочивав на виховниках (во галицьких — „настолях“), а про них згадують протоколи тільки лаконічно словами: „прийнято“, „звільнено“, „відійшли“. Здебільш обмірковувано на засіданнях матеріальні справи й труднощі, як це водиться й досі. Тому теж справді історія бурс вийшла занадто темно.

Інші частини Альманаху, це: 1. З гарні поезійки, зв'язані з ювілеєм гімназії й окремо написані на гімназійне свято; б. учня перемиської української гімназії й видатного поета, колишнього Молодомузя П. Карманського (тепер професора укр. гіми. в Дрогобичі) й перемиської поетки-сениорки, пionерки укр. жіночого руху в Галичині та літературної учениці Івана Франка, Уляни Кравченко (справжнє її прізвище Юлія Шнайдер-Німентовська); 2. 2 ділові статті: проф. Дубляници про хід ювілейного свята і вступна оригінальна статтейка Д-ра Є. Грицака: „Історичне й виховне значення ювілейних роковин“, що вмотивовує значення альманахів узагалі, а серед наших обставин зокрема, подає коротку історію наших ювілеїв і до них заличує теж і ювілей 40-річчя I. матури в укр. перемиській гімназії; 3. З нариси-спомини бувших учнів і матуристів: з них найкращий, пронизаний легким гумором, о. М. Дуркота, первого учня гімназії від 1888 р. і первого матуриста з 1896 р. (образок старої, т. зв. твердої школи), а далі симпатичні зворушливо-теплі спомини: ред. І. Квасниці про проф. О. Авдиковича (написаний із помітним літературним хистом) і о. М. Горечка. Стаття бл. п. проф. О. Яреми, вийнята з посмертної рукописної спадщини автора, може трохи суха, але цікава своїм змістом, бо це спомин про первого й велими заслуженого директора пок. Г. Цеглинського.

Подекуди прикро вражає те, що нема в „Альманаху“ ніякої синтетичної статті про давніх професорів гімназії, як і те, що з визначних б. учнів, чи професорів, що займають високі становища (учених, громадян і і.), ніхто не написав нічого. Можна сподіватися, що в найближчому Альманахові з приводу 50-річчя існування гімназії прийде черга на глибоку й грунтовну статтю про перемиських професорів, що їх було дуже багато і що внесли неодну цінну цегелку до скарбниці української культури.

Видання Альманаху, дуже дбайливе й естетичне, свідчить про велику культуру книжки, що має теж свою вартість із громадянсько-виховного боку. Великої краси й цікавості додають Альманахові багато ілюстрацій із життя та праці школи, де бачимо молодь, учителів і директора, а також батьків молоді. Важні й знімки будинків, площ, пам'ятників і т. п., а також і статистичні таблиці.

Учитель.

По Святій Землі. Вийшла книжка Василя Наливайка: По Святій Землі, 1937, 291 ст. в вісімку, друкарня Наукового Товариства у Львові. Дуже гарне видання, прикрашене 96 малюнками. Книжка цікава й цінна тим, що про кожне питання подає докладні історично-географічні вияснення. За всього видно, що автор глибоко досліджував Святу Землю не тільки як паломник, але й як сумлінний дослідник. До всього цього книжка написана доброю літературною мовою, з видана академічним правописом. Ціна 7 зл.

І. О-ко.

ХРОНІКА УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО Й КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ЖИТТЯ.

† Д. Огієнкова. В середу 19-го травня о 6-ї годині пополудні в шпиталі Дитятка Ісуса в Варшаві, по довгих і надзвичайно тяжких терпіннях, упокоїлася в Бозі Домініка Данилівна Огієнкова, Дружина професора Івана Огієнка. Покійна сильно захворіла була ще в 1934-му році, перенесла тяжку операцію (усунено нирку, з'єджену раком),

І вже потому до здоров'я не приходила. Від 1-го січня 1936-го року тяжка хвороба (рак перекинувся на кості) звалила Д. Огієнкову, завдаючи їй нелюдські терпіння й приковуючи її до ліжка. Покійна, поки була дужа, провадила адміністрацію „Рідної Мови“ та „Нашої Культури“, й взагалі багато працювала коло нашого місячника. Д. Огієнкова глибоко знала живу українську мову (Київщини) й завжди була найповнішим живим словником нашої мови, постійно допомагаючи Редакції „Рідної Мови“ своїм небуденним знанням. Ціле життя своє Покійна віддала на беззастережне служення своїй родині, а особливо на поміч своєму дружині, проф. Ів. Огієнкові. В кожній праці, яку видавав професор, Покійна конче допомагала йому: виписувала матеріял, сортувала його, переписувала, правила коректу й т. ін. Взагалі була діяльною помічницею коло цілої наукової й видавничої праці свого чоловіка, допомагаючи йому навіть за час тяжкої своєї недуги. Тяжку еміграцію покійна винесла поруч із своїм чоловіком, ніколи не лишаючи його самого, але завжди підтримуючи його на дусі. Померла й похована на чужій землі, далеко від Рідного Краю...

Редакція.

Подяка за культурну працю. Високодостойному Проф. Д-рові Олександрові Колессі в Празі. Дорогий Пане Професоре! В сімдесятіття Твого видатного життя Редакції „Рідної Мови“ та „Нашої Культури“ шлють Тобі сердечні поздоровлення та щирі бажання ще довгої й корисної праці. Наука недержавного народу — це Божий дзвін національного пробудження, і Ти, Дорогий Професоре, ціле життя Своє голосно дзвонив у цей дзвін, будячи заспалих і даючи Ім звістку на сполох. Література й мова, над якими ціле життя Своє Ти достойно працював, це найголовніші ділянки національної культури, — і в них Ти позоставив багато Своєї високовартісної праці. Вона зайде на доброму грунті — і вродить сторицею.

Гірка й сумна доля наукового працівника недержавного народу, бо часто його праці чужі свідомо не визнають, а свої легковажать. Така праця завжди провадиться в тяжких умовинах і моральних, і матеріальних. І цю гірку чашу пророка Ісаї свого байдужого народу Ти винів до дна, змушений навіть останні літа Свої працювати не на рідній землі...

Прийми ж, Дорогий Науковий Робітнику, сердечні привіти та щирі побажання ще найдовшої плідної праці від невисипучих вартових національної культури, — від „Рідної Мови“ та „Нашої Культури“, прийми запевнення, що довга праця Твоя не буде забута, але золотими буквами запишеться до історії національного пробудження рідного народу. Настане час, — а він уже близько — коли пробуджений народ теплим вдячним словом згадає всіх Каменярів свого культурного пробудження. Того величного часу Твое ім'я буде згадане з найбільшою подякою. Головний Редактор „Рідної Мови“ та „Нашої Культури“ Проф. Іван Огієнко. Варшава. 22 квітня 1937 року.

Доля української літературно-наукової творчості. Чимало сумніх сторінок є в книзі української дійсності наших днів. Та чи не сумнішою з них є сторінка, що розповідає про долю праці наших наукових робітників, про долю їх, часом надзвичайно цінних, потрібних і визначних творів. Тоді як історія визвольних змагань різних народів говорить нам про незвичайну увагу й пошану з боку суспільства до наукових праць, дослідів, наукових видань, наукових закладів і т. ін., щось зовсім інше довдиться спостерегти в нашему житті. Чи треба згадувати те становище та умовини, в яких доводиться провадити свою працю нашим науковим чи літературно-науковим видавництвам. Досить звернути увагу на цю ділянку, як можна побачити те невідрядне явище, що виявляється так виразно в байдужості нашого суспільства.

Не ліпше і з нашими науковими та культурними установами,

байдужість до яких нашого суспільства досягає часом просто загрозливих розмірів. І то ще добре, коли ця байдужість не перетворюється в зневагу зо всіма її наслідками.

Чи треба вказувати на приклади? Чи не досить звернути увагу хоч би на тираж наших наукових періодичних видань, на кількість передплатників їх чи покупців, що складають чи не сотні частин відсотків(!) нашої інтелігенції поза ССР. Або на звіти наукових установ, з яких довідуємося про цілі низки наукових праць, що десятки років лежать майже без жодних виглядів на те, щоб колись пощастило їм побачити світ. А скільки між ними є цінних, скільки праць таких, що ім'я української науки могли б піднести високо серед європейського науково-культурного життя. Скільки серед них тих праць, що відкривають нові сторінки науки, зрештою, скільки праць, що сама загадка про них викликає в чужинців не тільки зацікавлення, але й захоплення та бажання використати найголовніше — матеріал, план, досвіди тощо, на підставі яких ті праці виготовлено українськими вченими, щоб лежали в наукових льохах. І скільки таких випадків можна було б навести!

І напрошується все більш та більш болюче питання: як бути, що робити? Стaє це питання для нас, українців, щодалі на ввесь свій зrist. Вимагає відповіді. А разом із тим викликає друге: чи зможемо дати ми цю відповідь? Чи зможе українське суспільство, його наукові інституції, кожний із нас, дати належну, гідну нас відповідь в умовах сучасної дійсності?...

Прага. А. Ж-ко.

Володимир Кирилович Винниченко несподівано відвідав на кілька днів Прагу, й тут, між інш., 16-го лютого виступив з публичним викладом на тему: „Щастя й конкордизм“ (філософічні основи нового світогляду). Я знав В. Винниченка з 1904 р., останній раз бачив його перед десятьма роками. Розуміється, знає про відомі його з доби еміграції політичні шукання. Мене закортіло послухати цього нашого найталановитішого сучасного белетристі, що не зламав пера й до останнього часу, як то знаємо напр. з його високомистецького „Намиста“ (вид. в Харкові 1930 р. і сконфіскованого опісля) — збірки оповідань для дітей. Перед викладом я з ним міг трохи говорити. Трохи посивів, але виглядав свіжо; бадьорий і легко давався до гумору. Я радив йому прожити якийсь час замість Парижу між карпатською українською людністю, тим бі придобав нові мотиви для творчості. „Нема грошей!“ відповів. Але от зачався виклад. Пробувала була група молоді зірвати лекцію викриками: „В Москву!“, „ганьба!“ і т. д., але все таки лекція відбулася. На початку її В-о заявив, що чутки, ніби він на процесі вбивника Петлюри, Шварцбера, виступав свідком на боці цього вбивника, не відповідають дійсності. Нарешті сама лекція, — чотирьохгодинна! Годі її зреферувати. Але який світогляд має тепер Винниченко? Це цікаво з найрізніших сторін. Ми ж його знали, і то не помиляючись, за соціал-демократа. Доба еміграційного перебування у Франції, майже 16 літ, у Франції — крайні прудонізму й синдикалізму, наклада свое яскраве тавро на його світуяву. В міру того, як лекція розвивалася, передо мною зарисовувався анархічний комуніз, якого визнавцем став тепер В. К. Винниченко. Від централістичного марксизму (до еміграції) і марксівського комунізму (за прийняття посади комісара освіти в радянськім уряді України) він відштовхнувся в бік навіть не федерального, а анархістичного комунізму! В науковій класифікації соціалістичних і комуністичних доктрин той анархічний комунізм займає місце найвіддаленішого з можливих людських ідеалів, найтруднішого до здійснення, бо вимагає не тільки високого рівня освіти в масах, а й цілковитого переродження психології кожного й усіх. Для нашого й близьких наступних поколінь, беручи річ зовсім об'єктивно, анарх. комунізм — це утопія. Хто ж стає на шлях утопізму, викреслює себе з чинників реальної політики...

Велика авдиторія, буквально переповнена спочатку, під кінець лекцій стала майже порожня. Розчарована публіка подинці розбрідалася...

Проф. О. Мицюк.

Щира подяка. Усім тим, що особисто чи писемно подали нам слова розради з приводу великого нашого горя, цією дорогою складаємо сердечну подяку. Від повного серця дякуємо також Похоронному Комітетові, що щиро перейняв на себе всі матеріальні клопоти, звязані з сумним обрядом. Іван, Анатоль, Юрій і Лариса Огієнки.

Співчуття. В перших днях на руки родини прислали писемні розваги в горі з приводу смерти бл. п. Д. Д. Огієнкової такі особи та установи: митрополит Андрій, Гетьман Павло Скоропадський, Прем'єр В. Прокопович, Наукове Т-во ім. Шевченка, Британське Біблійне Т-во, Українська Парламентарна Репрезентація, Укр. Парл. Репр. Волині, Товариство Допомоги Емігрантам у Львові (11 підписів: А. Петренко, Д-р В. Сімович, А. Жук, В. Дорошенко, Ф. Дудко й ін.), „Союз Українок” із Львова, Т-во Самопомочі Емігрантам із Каліша, Укр. Студентська Громада в Варшаві, „Діло”, „Жінка”, „Укр. Тиждень”, Проф. І. Раковський, Проф. І. Фещенко-Чопівський, Проф. К. Студівський, Проф. В. Калинович, Проф. Іл. Свєнчицький, Проф. Є. Грицак, Проф. В. Злотчанський, Проф. М. Кордуба, Проф. Ів. Зілинський, Проф. З. Батовські, Проф. Д. Козій, Проф. Х. Лебідь-Юрчик, Проф. В. Лев, Проф. І. Филипчак, Проф. П. Кривоносюк, Проф. Л. Бачинський, Проф. Угрин-Безгіршний, М. Мочульський, В. Дорошенко, А. Животко, Ол. Чернова, Суперінтендент В. Кузів, Протопресв. П. Пащевський, Прот. о. П. Табінський, о. Цекан М. Дороцький, о. Проф. Ю. Дзерович, о. М. Широцький, о. Й. Скрутець, о. Юрій Кміт, о. А. Вітенко, пастор В. Жак, паст. Л. Жабко-Потаторович, паст. Лук'янчук, Д-рова Н. Чайковська, С. Черкасенко, Є. Маланюк, О. і О. Кульчицькі, Яр. Мандюкова, М. і Е. Яичевські, адв. М. Корчинський, Д-р Т. Олесюк, Б. Прохорів, Д-р Бурка, Адв. І. Салагуб, Ір. і М. Климкевичі, Інж. Д. Нестеренко, Інж. Є. Перхорович, Ю. Гудзій, Пполк. В. Дитель, Полк. М. Янів і багато інших.

Пам'яті Д. Огієнкової. В пам'ять спочилої співробітниці „Рідної Мови” та „Нашої Культури” Д. Д. Огієнкової посилаю на фонд „Нашої Культури” 20 зл. 25. V. 1937. Інж. П. Нестеренко.

Замість вінка на могилу бл. п. Домініки Огієнкової складаю на фонд „Рідної Мови” 10 зл. 21. V. Дубно. Професорова Ол. Шульмінська-Пашенка.

Молитва за бл. п. Д. Д. Огієнкову. В четвер, 20 травня ц. р. в греко-католицькій Церкві в Варшаві відправлено Службу Божу за спокій душі бл. п. Д. Огієнкової. — Гімназія, де вчиться донька Покійної, так само мала Службу Божу (римо-католицьку) за Померлу. На похороні 21. травня була ціла VII кл. гімназії (в якій вчиться Леся Огієнківна) з своєю вихователькою, що принесли гарячого вінка на свіжу могилу. — „На протязі 40 днів не забуду поминати Спочилу в своїх недостойних молитвах домашніх і церковних”. I. VI. Крем'янець. Архієп. Алексій. — „Ім'я Небіжчиці збільшить реєстр тих дружих для мене її кожного свідомого українця імен, які поступово записуються у моєму Синодикові”. 22. V. 1937. Луцьк. Протопресрітер П. Пащевський. — „Записав Небіжку до своєї Грамотки її буду приносити до Бога недостойні молитви свої за спокій душі Її”. 26. V. Володимир-Волинський. Свящ. М. Широцький. — „Молюсь, щоб ласкавий Господь подав спокій Спочилій Р. Б. Домініці”. 24. V. Львів. о. Йосип Скрутець. — „Св. пам'яти Ваша Дружина записана мною до моого родинного пам'ятника для молитовної за її душу пам'яти”. 24. V. Крем'янець. Свящ. А. Вітенко.

Відповідальний редактор Інженер Анатоль Огієнко.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького ч. 26.